

STIG SIVENIUS

LILLA ISIE
KYRKA
FÖR OCH NU

MINNESSKRIFT, UTGIVEN I ANLEDNING AV KYRKANS
100-ÅRS DAG DEN 8 AUGUSTI 1958.

FRÅGAN OM TÖRNBYGGNAD.

Den 12 september 1819 hölls allmän sockenstämma i Lilla Isie kyrka för att behandla en mycket betydelsefull fråga, nämligen om man skulle uppföra en tornbyggnad. Församlingen hade en klockstapel, i vilken de båda kyrkklockorna hängde, men församlingen ansåg den för skröplig att reparera. Alla de närvarande på sockenstämman uttryckte sin enhälliga önskan att så snart som möjligt ett torn skulle byggas upp på kyrkans västra gavel, givetvis under den förutsättningen, att kyrkans sidomurar kunde tåla denna belastning av sten. Församlingens kyrkoherde och kyrkovärdarna förklarade, att de inte ville taga på sitt ansvar vad som skulle kunna hända vid ringning i den gamla klockstapeln. De anhöllo att från och med denna dag bliva fritagna från de följder, som kunde komma på församlingen, om klockorna skulle skadas. Två frånvarande församlingsbor, Anders Nilsson och Nils Hansson i Lilla Isie, hade inlämnat en skriftlig förklaring, i vilken de uttryckte samma farhågor som sockenborna i allmänhet. Det upplystes, att kyrkokassans behållning beräknades till 1800 riksdaler banko och därjämte hade man en fordran på Östra Torps kyrka på 489, varför det ansågs ekonomiskt möjligt att bekosta byggandet av kyrkotornet utan att församlingen därför skulle betungas med extra avgifter. Sedan man beslutat att inhämta kostnadsförslag och att företaga en noggran undersökning, huruvida kyrkans murar skulle kunna tåla belastningen, åtskildes man denna septembardag 1819.

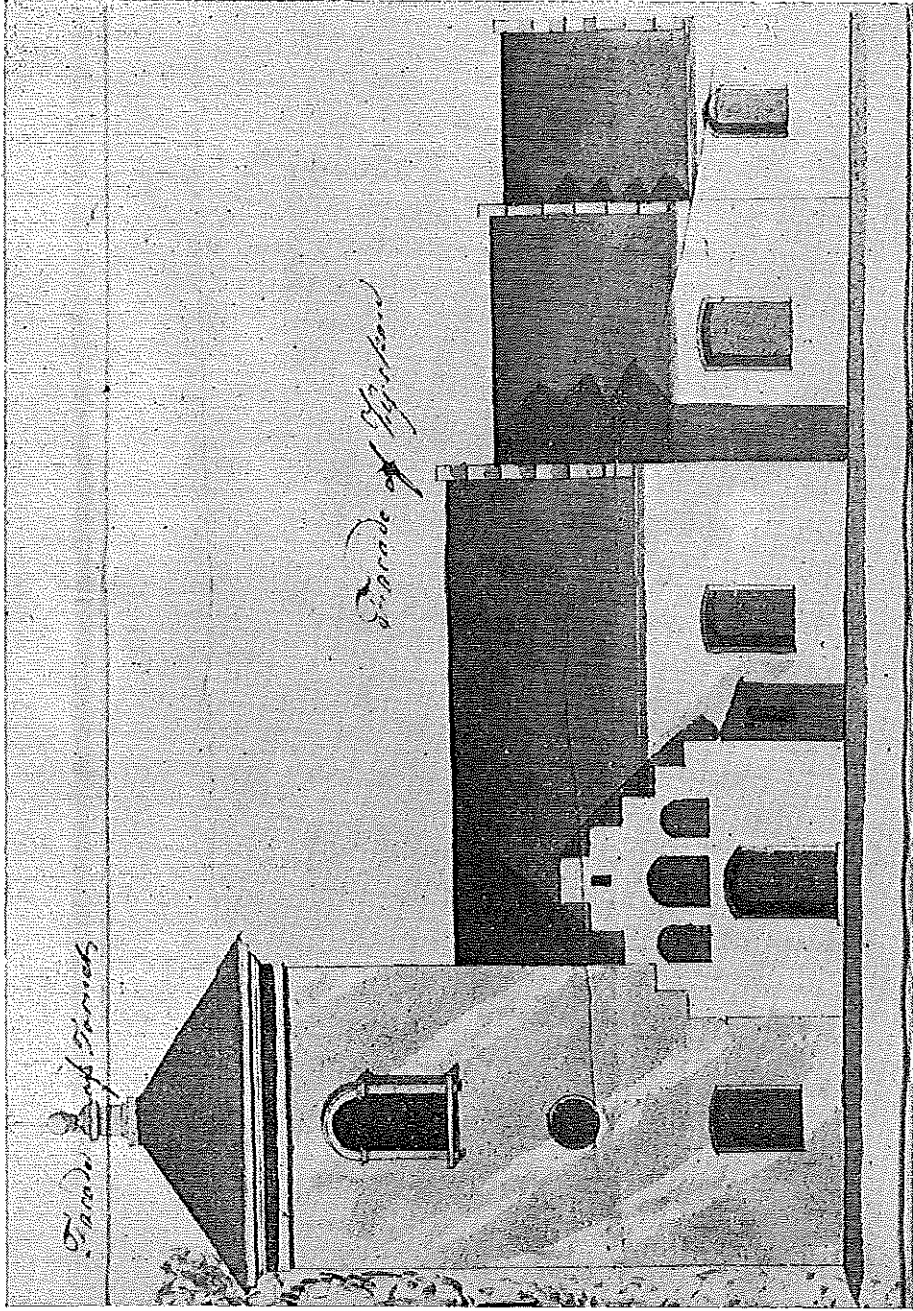
En byggmästare M. Lundgren fick församlingens uppdrag att inkomma med kostnadsförslag, vilket han också gjorde den 27 oktober 1819, där han beräknade tornet till 12 alnar högt och 10

Sockenbudskalken av år 1834.

alnar brett och tjockleken till $1 \frac{3}{4}$ aln. Kostnaden för det tilltänkta arbetet skulle gå på 2483:35 riksdaler banko. Därefter gick ett år utan att någonting gjordes. I november 1820 föreligger ett annat kostnadsförslag från samme murmästare, som yrkesbeteckningen är. I detta föreslår han tornets höjd till 12 alnar och bredden av samma storlek med en tjocklek av $1 \frac{1}{2}$ aln. Priset hade nu stigit till 3521:23. Endast tjugo dagar därefter insänder församlingens kyrkoherde Johan Magnus Stenbeck en skrivelse, i vilken han framhåller församlingens enstämmiga önskan att i stället för den gamla och förfallna klockstapeln få bygga ett torn på kyrkans västra gavel och anhåller "allerödmjukast Kongl. Landshöfdinge Embetet Och Högvördigste Biskops Embetet detta ärende till högvederbärligt bepröfvande och höggunstigt bifall". I samma skrivelse begär han ett snart beslut i ärendet, så att byggnadsarbetet kunne utlysas på entreprenad och verkställas nästkommande vår. Men trots den ödmjuka och hovsamma skrivelser blev det ej bifall till församlingens önskan och dessa drömmar på ett torn på den gamla sockenkyrkan skulle aldrig gå i uppfyllelse. Om det sedan var en nackdel med hänsyn till församlingen kan ju diskuteras men enligt mitt förmenande var det bäst som skedde.

Förklaringen till att det blev avslag på församlingens ansökan få vi vid den prostvisitation, som hölls i Östra Torps prästgård den 11 augusti 1821. Häradsprost vid denna tid var kyrkoherden i Lemmeströ och Börringe W. P. Nibelius, känd från det skånska bondeupproret 1811, då man bröt sig in i prästgården, stal brännvin och livsmedel och slog prästen halvt ihjäl. Förutom häradsprosten var prosten Kinberg från Grönby ävensom kyrkovärdarna från församlingarna närvarande. Kyrkovärdarna i Lilla

S:t Nicolai kyrka

Svartskärns församling

Hur Lilla lste gamla kyrka skulle se ut med torn.

Isie vid denna tid voro Samuel Svensson och Pehr Pålsson. I visitationsprotokollet erinras om församlingens önskan och ansökan om att få bygga ett torn på kyrkan. Höga vederbörande hade ålagt församlingen att anskaffa ritning och då det visat sig att församlingen ej hade kostnad till detta tornbygge hade församlingen nu beslutat att öka församlingens inkomster och att förbättra den skröpliga klockstapeln, så att den kunde tjänstgöra ytterligare några år.

Det skulle blåsa många vindar innan ärendet åter kom upp på sockenstämma den 6 maj 1827. Av protokollet från denna stämma framgår att trots att klockstapeln reparerats åtskilliga gånger så var den ändå alltför bräcklig att tåla klockringningen och hade därför stått oanvänd i flera år. Åboarna ge åter till känna sin önskan om tornbyggnad och en tillkallad byggmästare A. Påhlqvist från Ystad förklarar, att kyrkan mycket väl skall kunna bära den planerade tornbyggnaden. Men kyrkoherde Stenbeck hyser nu allvarliga farhågor och reserverar sig till protokollet. Redan den 12 maj inkommer byggmästare Påhlqvist med kostnadsförslag, i vilket han säger att han undersökt kyrkans murar och finner dem så pass stabila, att de mycket väl kunna bära ett klocktorn. Ansökan med utdrag av protokollet från sockenstämma jämte kostnadsförslag, som lyder på 2856:34 riksdaler banko, går nu till landshövdingensämbetet och biskopsämbetet. Till denna ansökan fogar kyrkoherde Stenbeck en skrivelse, daterad den 11 juli 1827, där han framlägger sina tvivel på att kyrkans murar skulle kunna bära upp ett torn, där det skulle ringas med två klockor. Han framhåller att han visserligen inte är arkitekt men han anser likväl att den av församlingens åboar under många år ivriga önskan att få en tornbyggnad av sten över väst-

ra kyrkvalvet "vara högst vådelig för många människors liv". Om detta djärva företag skulle realiseras skulle kyrkan under två somrar och en vinter stå blottad för regn och snö, vilket skulle ha en menlig inverkan på kyrkans valv och murar. Han framhåller vidare, att den norra muren icke är lodrät, varför man en gång i tiden byggt en pelare som stöd åt muren. Denna pelare hade nu skilt sig från väggen, eftersom marken sluttar starkt mot norr. Kyrkoherde Stenbeck fruktar, att många församlingsbor av ren rädsla inte skulle våga besöka Guds hus och frågar vad man skulle taga sig till ifall tornet rasade eller blev lutande, när ansvarstiden, som var sex år, hade gått till ända. Byggmästaren stod nämligen under de sex första åren efter byggandets avslutande för alla risker. Den gamla klockstapeln stod oanvänd, eftersom man ej vågade ringa med klockorna av fruktan för att klockorna kunde störta ned. Klockstapeln låg också mycket illa till på grund av risken vid eldsvåda från den alldeles intill liggande s. k. Mjölharegården (det ställe, som nu äges av lantbrukare Liss-Erik Olsson). Så kommer då kyrkoherde Stenbeck slutligen fram till det som är hans "enfaldiga men välmentade avsikt och tanke", nämligen att det vore bäst — "mindre kostsamt men mera säkert och prydligt" — att uppföra en ny klockstapel på kyrkogårdens sydöstra hörn. Han hemställer så med överlämnande av samtliga handlingar och sitt eget yttrande "detta viktiga ärende till Kongl. Landshöfdinge och Högv. Biskops Embetets höggunstiga och visa bedömande."

Nu kommer avgörandet snabbt. Redan den 19 juli, nästan omgående, kommer skrivelsen med handlingarna tillbaka från biskopshuset med påskrift att ordentlig syn av kyrkans murar skall företagas för att utröna, om de tåla en överbyggnad av klock-

torn. Den 4 augusti företager länsbyggmästare G. Soffel den begärda synen i närvaro av kyrkoherde Stenbeck, kyrkovärdarna och åbon Pehr Pehrsson. Han konstaterar i sitt yttrande, att murarna delvis äro förfallna. Murarna bestå endast av 1 1/2 till 1 1/4 aln tjocka av mindre och ospräckt gråsten och den norra muren visar en lutning på tre till fyra tum. Han anser, att de kostnader, som en tornbyggnad skulle gå på, på intet sätt skulle tjäna sitt ändamål.

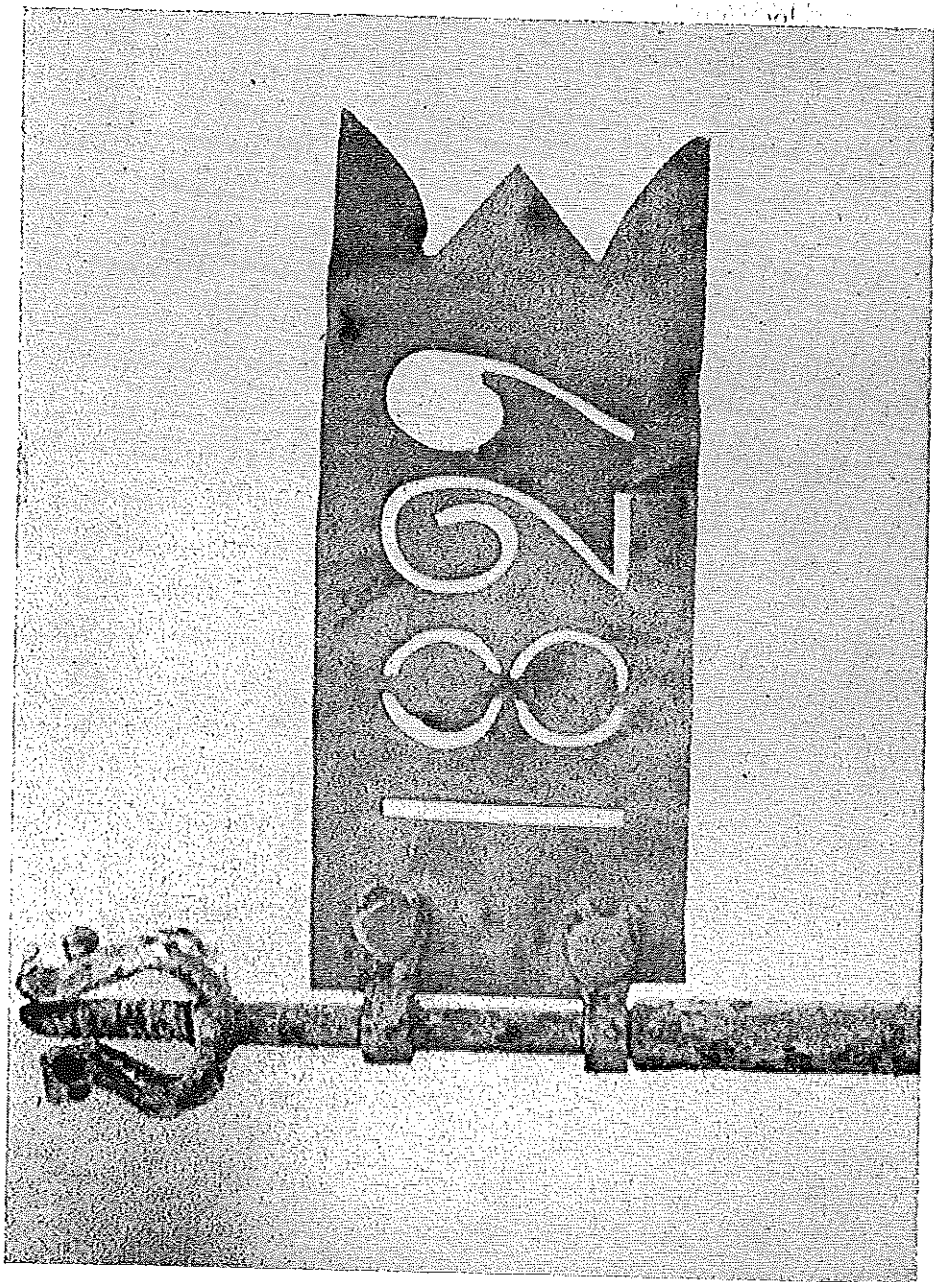
Den 15 augusti kommer så utslaget från biskopen och landshövdingen och detta historiska avgörande lyder: "Vid det genom detta yttrande styrkta förhållandet, att kyrkans murar icke tåla tornbyggnad, kan församlingens önskan därom icke bifallas".

NY KLOCKSTAPEL.

Om man går igenom Lilla Isie kyrkoräkenskapsbok 1826—1867, vilket är ett mycket givande studium, finner man att på utgiftssidan till allra sist antecknas förestående arbeten. Räkenskaperna föras efter budgetår, alltså 1 juli till siste juni påföljande år. På utgiftssidan för år 1826 står angivet: "Ny tornbyggnad förestår". Så blev ju ej fallet. Redan nästa budgetår antecknas: "Å gamla klockstapeln förestår betydlig reparation eller nybyggnad. Kyrkan tarvar utvändig rappning och vittning". I räkenskaperna för 1828 upplyser man att klockbyggnaden nu är under uppförande och att reparationerna som bäst pågå i kyrkan och på inkomstsidan för år 1829: "Försålt en del timmer av gamla klockstapeln, som ej kunde brukas till den nya, gamla fönster m. m. 29 riksdaler banko". Församlingen hade alltså nu fått

en ny klockstapel. Den 12 april 1829 hade församlingen kallats till sockenstämma i Lilla Isie kyrka, där man beslutat att låta uppföra en ny klockstapel, eftersom den gamla var så dålig, att man befara de att den skulle störta omkull, ifall man ringde med båda klockorna. Församlingens kyrkoherde Johan Magnus Stenbeck föreslog vid överläggningarna, att man "med försigtighet för framtiden och sparsamhet för det närvarande" borde i stället för att reparera den gamla klockstapeln uppföra en ny vid sydöstra kyrkogårdsmuren, där en gammal men nu förfallen kyrkoport fanns. Genom denna åtgärd skulle man vinna två fördelar. Dels skulle risk för eldsvåda undvikas med tanke på den intill liggande Mjölnearegården och dels skulle man på så sätt få större begravningsplats. Den gamla stensockeln borde rivas upp och begagnas för den nya klockstapeln. Så blev också sockenstämmans beslut och därjämte beslöt man att reparera de nödvändigaste ställena och i synnerhet vapenhuset med dess murar och tak. En månad senare inkom murmästare A. Pählqvist med ett kostnadsförslag, i vilket denne efter att ha besiktigt kyrkan föreslog följande nödvändiga reparationer. Vinkelrännorna på norra och södra sidan bestod av bräder och en av taktegel. Dessa voro uppruttna och förfallna och borde ersättas med bättre och varaktigare, nämligen av järnplåt. Taken å kyrka och vapenhus befunnos också vara i dåligt skick och byggmästaren beräknar, att inte mindre än 300 st. taktegel borde muras in i de gamlas ställe för att hindra, att regn och yrsnö kommer in i kyrkobyggnaden. En hel del av rappningen på murarna hade lossnat och flagat av. Efter att förslaget godkänts av landshövdinge- och biskopsämbetet den 11 juni 1829 verkställdes arbetet efter utlyst auktionsentreprenad. Den nya klockstapeln kostade 665:28 riks-

Vindfjöl, som prydde klockstapeln av år 1827.

daler. På den nya klockstapeln satte man en vindflöjel av koppar med årtalet 1829 utstansat. Denna väderflöjel är det enda, som återstår av klockstapeln, som byggdes på kyrkogårdens sydöstra hörn. Den har sedan den nya kyrkans tillkomst förvarats i kyrkans tornkammare men skall nu efter ett sekel åter komma till heders och få känna på väder och vind. Enligt kyrkorådets beslut skall den nämligen uppsättas å pastoratsmuseets tak, den västra flygelbyggnaden till Hemmesdynges prästgård.

Låt oss nu studera församlingens båda kyrkklockor, som firats ned och hängts upp i klockstaplarna och nu finnas i kyrkans torn, där de nu som fordom kalla på gammal och på ung. Storklockan har följande inskrift: "Hoc Jehofvae sacrum opus formatus Rege Carole XI cereniss. gen. Gubernat: Rutgero Ascheberg et Episc. Mag Christiano Pape. Inspect: Joachimo Ehrenbusch-Mag Michael Ärenchel. Past: Claudio Coccio. Sutor Andrea lan-apheto petsi a MDCXCIIIM.-hanislu". Under orden finnas bilder av lövverk och på översta kramporna äro ornamenterade ansikten. Texten är på flera ställen oläslig men ändå få vi fullt klart för oss, när denna kyrkklocka blev gjuten eller omgjuten. Enligt en uppgift skulle storklockan vara från år 1601. Enligt inskriften regerade i landet Karl XI och klockans årtal angives något oklart men måste vara 1692. Kyrkklockan erinrar om ett känt namn, nämligen Rutger von Ascheberg, om vilken det skrivits mycket detta historiska år, då 300 år förflutit sedan freden i Roskilde. Rutger von Ascheberg var en framstående fältherre, var med i tåget över Bälten och för övrigt i Karl X Gustavs och Karl XI:s alla krig. Denne man, utnämnd till fältmarskalk och adlad, var även en stor organisatör och strateg i fredliga värv. Han blev generalguvernör över Skåne, Halland, Göteborg

och Bohuslän och vann genom sitt humana sätt befolkningens hjärta i de erövrade provinserna. Om församlingens kyrkoherde Claes Kock, vars namn också återfinnes å kyrkklockan, skall senare berättas. Lillklockan har följande inskrifter: Glorian in exelsis Deo. Guds namn till ära och Lilla Isie församling till tjänst är denna klocka ånyo gjuten år 1770 under Konung Adolph Fredres tid, då Landshöfdingen var Grefve Johan Chronhjelm, Stiftets biskop Johan Engeström. Kyrkoherden var Jöns Landby, Kyrkjo Inspectoren Ludvig Cronsjö, Kyrkovärdar Nils Nilsson och Hans Larsson. Skaffer med fruktan och bäfvan att I salige varden. Philip: 2: v 12. Ifrån Solens uppgång alt intil nedergång vare Herrens namn lofvat Ps. nr 113: v 3. Gjuten i Malmö af Andrea Wetterholtz. Kongl. privileg. Styck- och klockgjutare anno 1770 Nr 333." Storklockan är förfärdigad av okänd gjutare medan däremot lillklockan är omgjuten av den kände klockgjutarefamiljen Wetterholtz i Malmö, vilken svarat för många kyrkklockor i Skåne. Såväl nya som omgjutna klockor numrerades av släkten och Lilla Isie kyrkas lillklocka med nr 333 måste troligen vara en av de sista, som Wetterholtz åstadkommit.

Går man genom kyrkans inventarieförteckning så anges där regelbundet, att det finns två klockor i tornet och en mindre på Västra Torps gata. Så står det ända till år 1842, då det här meddelas att den lilla klockan är uppsatt å Västra Torps skolhus. Vid den i ett tidigare sammanhäng omnämnda visitationen 1821 talas om en liten ringklocka i Västra Torps gata, som "brukades då byn var i sambruk orubbad till ringning då prästen anlände till byn, men som numera är till ingen nytta sedan byn blivit lagd i enskifte och vilken klocka är upptagen i kyrkostolen, varför

samma klocka till Lilla Isie kyrkas förmån bör å offentlig auktion försäljas." Så blev det tydligen ej. Det torde här vara fråga om den byaklocka från år 1741, som enligt inskriften på klockan tillhört Västra Torps byalag och som nu finns å Svaneholms slott. Enligt en muntlig tradition, som jag erhållit av nuvarande folkskolläraren i Västra Torp, John Nilsson, skulle man ha ringt med denna lillklocka i Västra Torp då gudstjänst skulle hållas i kyrkan. Man ville genom denna ringning kalla församlingsborna i Västra Torp och Böste att i tid draga upp till templet i Lilla Isie.

"Give då Gud, att var vi bo,
Alltid, när klockorna ringa,
Samlas vi må i Kristi tro
Herren vårt offer att bringa,
Hämta i bön hans håvor ned,
Skåda i hoppet den sabbatsfred
Sist för Guds folk står åter."

HUR SÄG DEN GAMLA KYRKAN UT?

Om vi göra ett besök på den gamla ödekyrkogården i Lilla Isie kunna vi mycket väl föreställa oss, hur det såg ut där en gång i tiden, till exempel sommaren 1830. Innan vi gå in genom kyrkogårdsgrinden stå vid ute på landsvägen, som drar förbi öster om kyrkan och då slår oss tanken: varför ligger kyrkan så här långt upp i norr, vid gränsen till Södra Åby? Låt oss då erinra oss vad det ligger i ordet socken. De som "sökte" eller besökte samma kyrka utgjorde en socken eller församling. Det är helt naturligt, att när Skåne kristnades så grundlade man kyrkor på sådana platser, där det bodde mest människor och gärna då anknuten till någon gammal kulturplats. Så var det också i Lilla Isie. Där

den gamla kyrkan byggdes fanns en kultplats och där var befolkningen talrikast.

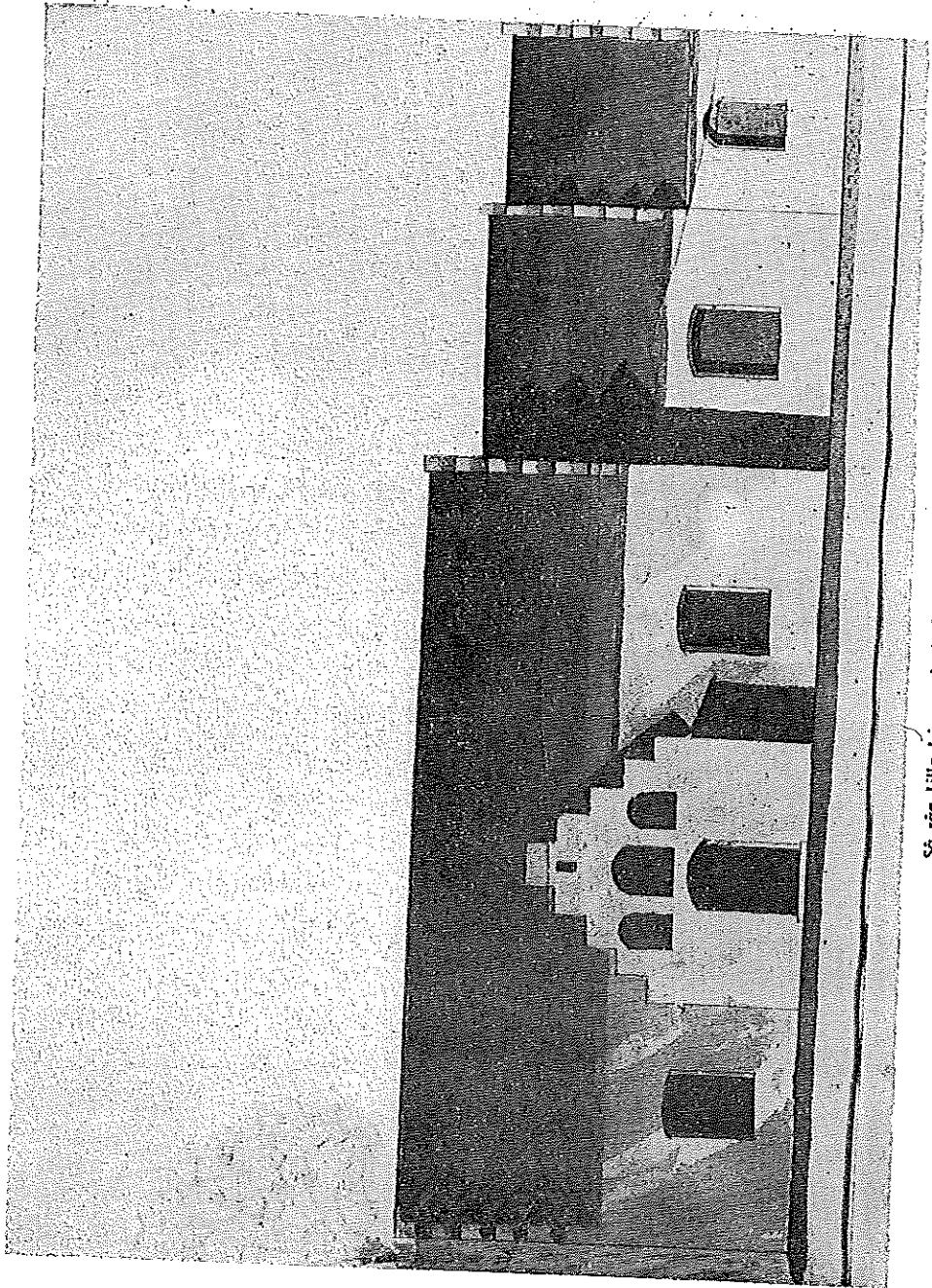
Vi öppna grinden i kyrkogårdsmuren, som omhägnar hela området och gå in. Alldeles i sydöstra hörnet av kyrkogården ligger den nya klockstapeln och vi känna doften av nytt timmer. Då vi höja blicken uppåt mot stapelns spets se vi mot den ljusa sommarhimmelen årtalet 1829 genom den nyuppsatta väderflöjeln. Men vi gå vidare och vandra omkring på kyrkogården. Marken är mycket ojäm, eftersom sockenborna under årens lopp tagit jord lite här och där till påfyllnad av gravar. Överhuvudtaget verkar hela kyrkogårdsområdet i dåligt skick. Ett otal fläderbuskar växa intill murarna, vilket måste vara till skada för murarna, och överallt skjuter gräset i höjden. Grässkörden var en löneförmån för klockaren, för vilken han fick strida och till och med processa sig till.

Den gamla kyrkogården är i våra dagar väsentligt bättre skött men enligt kyrkorådets beslut skall, på inrådan av domkyrkoarkitekt Eiler Graebe i Lund, kyrkogården bibehållas i stort sett i det skick, som den haft sedan mer än ett sekel. Nu som då finnas gravstenarna på sydsidan, solsidan, där församlingens åboar jordades medan på nordsidan inga gravstenar finnas. På nordsidan begravdes nämligen fiskare, hantverkare och husmän. I långliga tider och kanske än följde klasskillnaden ända in på griftegården, för att inte tala om den barbariska sedvänjan att begrava självmördare och missdådare utanför den inhägnade kyrkogården.

Bland gravstenarna finnas några från den danska tiden, vilka komma att uppställas i nya kyrkans vapenhus. Många gravstenar från gamla tider ha sålts eller borttagits för att läm-

na plats för nya. Kanske en del av stenarna ha slagits sönder men de flesta ha hamnat i hus och uthus och många ha blivit trappsteg in till kök och boningsrum. En gravsten erinrar om en man, vars namn möter oss ofta i de gamla papperen, nämligen riksdagsmannen Anders Nilsson, född i Haglösa 1777 och död i Lilla Isie den 30 april 1853. En annan sten är rest till åminnelse av åbon på V. Torp nr 6 och 10, Anders Olsson, född i St. Isie nr 2 år 1771 och död i V. Torp år 1850. På gravstenen omtalas, att han fördes till graven av 7 söner. En mycket märklig gravsten, som stått på Lilla Isie gamla kyrkogård men nu är uppställd vid östra sidan av muren till kyrkogården i V. Torp, är försedd med en text i medeltida bokstäver, troligen till minnet av en kär dotter: Dote Ra Ce Re. Gravstenen låg förr som tröskel vid ingången mellan vapenhuset och kyrkorummet. Den påstods vara i stånd att spå väder, eftersom den före regnig väderlek blev våt.

Var den gamla kyrkan låg kunna vi se av den lindhäck, som omhägnar kyrkans grundplan, nämligen vapenhuset, långskeppet, koret och den åt norr år 1756 tillkomna tillbyggnaden. Området inom häcken är detta år besått med gräs, för att ytterligare framhäva kyrkorummets utsträckning. Någon målning eller teckning, som visar kyrkans utseende, finns mig veterligt inte, men genom bevarade ritningar i Landsarkivet i Lund kunna vi ändå få en föreställning om hur kyrkan såg ut. Kyrkans längd anges till $26 \frac{3}{4}$ aln, dess bredd $8 \frac{3}{4}$, korets längd $13 \frac{1}{2}$ aln och bredden 6 alnar. Tillbyggnaden, som kallades den "nya kyrkan", hade en längd av 12 alnar och en bredd av 9 alnar. Omräkna vi detta i m. så är kyrkans längd från väster till öster c:a 23 m., skeppets bredd c:a 5 och korets bredd c:a $3 \frac{1}{2}$ m. Den "nya kyrkans" längd är c:a 7 m. och bredden något mer än 5 m. Kyr-

Så såg Lille Isie gamle kyrke ut tilfll exteriorören.

kan var en typisk skånsk lantkyrka från 1100-talets slut eller 1200-talets början i den enligt den tiden gängse romanska byggnadsstilen.

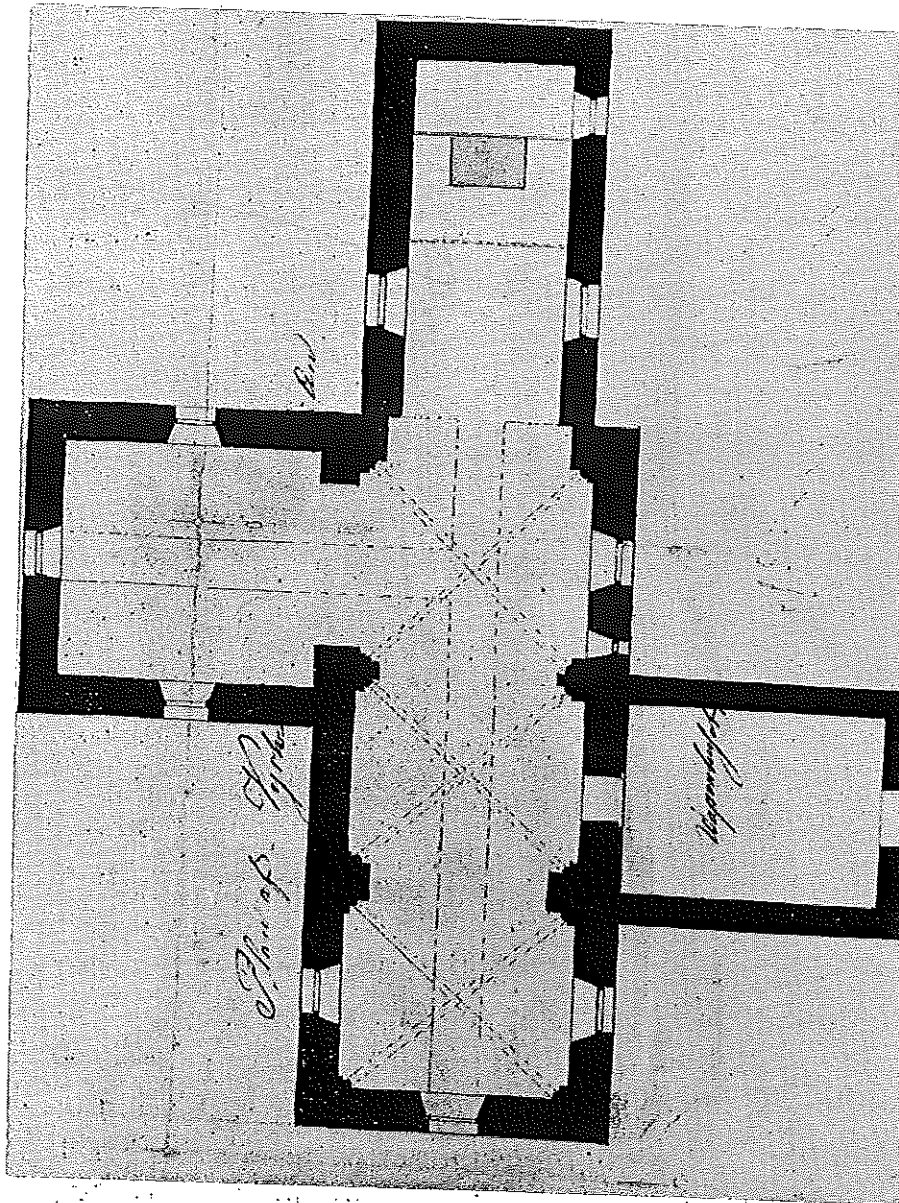
Den 17 april 1828 hade Kungl. Maj:t utfärdat en nådig förordning om beskrivning av sockenkyrkorna och i enlighet med direktiv i cirkulär från Biskopsämbetet gjordes sådan å Lilla Isie kyrka den 29 juli 1830, vilket protokoll är undertecknat av kyrkoherde Joh. M. Stenbeck, församlingens kyrkovärdar Nils Nilsson och Anders Olsson samt konistorieombudet för tillfället, F. A. Bahrman.

Låt oss nu alltså på nytt i våra tankar gå tillbaka till söndagsmorgonen 1830. Vi ha vandrat omkring på kyrkogården och vi ämna nu gå in i den svala sockenkyrkan och vi kunna tänka oss att vi fått låna den nyligen i Östra Torps prästgård underskrivna kyrkobeskrivningen. Vi ha redan konstaterat, att denna kyrka såsom många andra är uppförd av gråsten, bränd sten och kalk. Utifrån kyrkogården ha vi också sett att kyrkans yttre tak är belagt med taktegel överallt och när vi nu gå in genom den enda ingång, som finns in till kyrkan, genom vapenhuset, beläget åt söder, lägga vi märke till att vapenhusets tak är byggt av brädtorf och utanpå tegeltak. Så gå vi då in i den lilla kyrkan och se på de vackra vita valven, som finnas såväl i långskeppet som i koret. Sommarljuset, som strilar in genom fönstren, ger ett vackert färgspel i kyrkan, ty fastän man mycket väl ser att kyrkobänkar, predikstol och altartavla behöva målas om så är det dock de mest skiftande färger, som möta ögat. Kyrkobänkarna eller stolarna, som de kallas, äro tillverkade av fur och målade i röd färg på övre kanten och dörrarna i blått. Alla stolarna äro nummerade och varje hemmansnummer i Lilla Isie och Västra Torp är hän-

visat till var sin stol ävensom de som bo på Böste, vilket alltid blir längst tillbaka. Männen sitta alltid på högra sidan mot altaret sett och kvinnorna på vänstra. Pigorna, d. v. s. flickorna sitta nere hos husmanshustrurna och drengarna, d. v. s. pojkar. De äro placerade på läktaren, som är prydd med tolv speglarna återgivande de tolv apostlarna. Över varje apostel står namnet angivet och inunder hela raden: "er mina efterföljare och sen påfölj dem som så vandrade, som I ock för en efterdömelse hafven". Läktaren har blivit flyttad och är placerad nu längs västra gaveln och en del av norra sidan. Ursprungligen har det varit en spegel till med en bild av Frälsaren och har då citerat säkerligen börjat: "Varer mina efterföljare. . ." Läktaren är inte stor. Den kan inte rymma mer än 15 till 20 personer. Vi gå mittgången fram mot koret för att betrakta predikstolen, som är placerad på södra sidan där koret börjar. Predikstolen består av själva korgen och däröver som en baldakin en gyllene krona. Predikstolens "korg" har varit romansk, vilket innebär att den är fyrkantig. Vi se de fyra speglarna, som äro rikt utskurna och snidade. Hela predikstolen är blåmålad och något förgylld. Det är ganska intressant att se, att de översta streckarna av förgyllningen äro formade som ett X, antagligen för att erinra om Kristus. Runt omkring kronan över predikstolen stå med förgyllda bokstäver på hebreiska orden och citationen Ps. 3, där det heter bl. a. "Du Herre är en sköld för mig". Vid övre kanten av predikstolen citeras med hebreiska bokstäver i guld Ps. LXXII: 18, 19; där det heter: "Lovad vare Herren Gud, Israels Gud, som allena gör under: Och lovat vare hans härliga namn evinnerligen, och hela jorden vare full av hans ära: Amen. Amen". Vid nedre kanten av predikstolen står också citerat med förgyllda hebreiska

bokstäver Es. VI. 3, det kända stället hos profeten Jesaja: "Helig, helig, helig är Herren Sebaot; hela jorden är full av hans härlighet". Under dessa ord stå följande upplysning på latin: In Die gloriam et S: Aedis ornamentum posum hunc suggestum suo sumtu. Michael Nicolai Fabricius P. L. anno MDCXXIX. Detta betyder: Till Guds och hans heliga tempels ära har pastor loci (församlingens kyrkoherde) Michael Nicolai Fabricius år 1629 på egen bekostnad uppställt denna predikstol som prydnad. Här föreligger en gåta, som antagligen aldrig kommer att lösas. Församlingen har aldrig haft någon präst med detta namn.

Vi lämna predikstolen och observera just innan vi går in i koret att på väggen, mellan koret och långskeppet hänger Carl den XII:s vapen. Det verkar skadat av fukt. Kungavapnet är skuret på bildhuggare Johannes Andreas verkstad i Malmö och målad av Trued Månsson i Skivarp. Det är det vanliga kungavapnet med två lejon hållande skölden, som sattes upp i så många kyrkor efter freden i Roskilde 1658 för att påminna oss om att nu voro vi inte längre danskar utan svenska undersåtar. Bildhuggaren, som tog 18 dlr Smt för sitt arbete och målaren, som fick 14 till 15 dlr hade nog en hel del att göra att effektuera alla beställningarna. Nu gå vi vidare in i koret och finna, såsom sedvanligt är, klockarestolen där och även den gamla medeltida dopfunten. Vi betrakta den mäktiga dopfunten utförd i sandsten troligen av någon stenhuggare i Skåne, ty åtskilliga dopfuntar i landets kyrkor ha tillverkats i Skåne. Nu förrättas inte dopet mera genom neddopning av hela kroppen med undantag av huvudet utan nu nöjer man sig med begjutning av barnets huvud. För den skull har man anskaffat en mässingsskål, troligen från 1600-talet. Det ligger nu på dopfunten. Vi lyfta upp skålen och

se att i dess botten finnas figurer föreställande Adam och Eva samt ormen vid kunskapens träd. Det är alltså en scen från syndafallet men genom dopet erinras vi om att Gud "vill icke i det ondas värld lämnas dem som han skapat till sin avbild". Den som gjort dopskålen är säkerligen den man vars namn är angivet på skålen, Jorgen Pluck, Bum. Slutligen gå vi fram till altaret. Vi finna att altarskranket är lifet. Vid altarringen kan högst nio personer åt gången mottaga nattvarden och det måste taga lång tid att utdela nattvarden till ibland flera hundra kommunikanter. Själva altaruppsatsen består av två tavlör, den större nederst och den mindre överst.

Den större tavlan föreställer nattvarden. Det är en enkel återgivning av de Leonardo da Vincis berömda konstverk, som möter oss i reproduktion i otaliga kyrkör och även här i Skåne. Närmaste exemplet ha vi i Södra Åby. På vardera sida av denna Lilla Isie kyrkas altartavla stå två runda träpelare med en utskuren bild på vardera nedre ändan och över bilderna står i halvcirkel över bildernas huvuden: Justitia Fides Prudentia Sapentia. Bilderna utgöra alltså symboler för Rättrådighet Trohet Klokhet Vishet. På övre ändan av de två pelare, som äro närmast tavlan är ett ansikte på vardera och utanom dessa pelare sitter en halv örn vid var sida, vilken sträcker ut vingen. Fågelfigurer-na äro målade med mycket "filegrams" och förgyllning. På den lilla tavlan är målat ett C med krona över, antagligen ett rudiment, erinrande om den danske konungen Christian den IV. Pelarna på vardera sidan äro marmorerade och stå på marmorerade trädstycken i form av biblar. Här föreligger ett sällsamt symbolspel. De i kvinnofigurer utskurna bilderna, som föreställa de kristna dygderna rättrådighet, trohet och klokhet, hänvisa till

följande å altartavlorna angivna bilder: Rättrådigheten till örnen, trohet till biblarna samt klokheden och visheten till de två ansiktetena. På altaruppsatsen förekomma två inskriptioner, den ena mellan båda tavlorna och lydande: Ära vare Gud i höjdene och den andra under den stora tavlan med förgyllda bokstäver 1 Kor. 10: 17, 18: "Eftersom det är ett enda bröd, så äro vi, fastän många, en enda kropp, ty alla få vi vår del av detta enda bröd. Sen på det lekamliga Irrael: äro icke de som äta av offren delaktiga i altaret?" Vi ha gått inom altarringen och studerat altaruppsatsen. Från altaret finnas två utgångar till sakristian. Där finna vi att på altaruppsatsens baksida hänger en blå tavla med fyra speglar över vilka det står: Gud misskunda dig över mig syndare. I översta spegeln till vänster stå orden i 1 Joh. 1 v. 8: "Om vi säga att vi icke hava någon synd, så bedraga vi oss själva, och sanningen är icke i oss," och i den till höger 1 Joh. 1 v. 9: "Om vi bekänna våra synder, så är han trofast och rättfärdig, så att han förlåter oss våra synder och renar oss från all orättfärdighet." På de två nedersta speglarna står till vänster D. N. Episkop Magnus Canutus Han och till höger D. N. Prop. Mag. Michal Ahrenchil. Tavlan har tillkommit någon gång på 1680-talet, då biskopen var den nämnde Magnus Canutus Han och häradsprosten den kände och stridbare Michael Ahrenchil, som kom till Källstorp, sedan företrädaren i likhet med många andra präster under krigen i Skåne flytt över till Danmark.

Just innan vi skola lämna sakristian finna vi ett processionskrucifix liggande där av samma utseende som det vilket finnes i Östra Torps kyrka. Vi lyfta upp det och beskåda det. Å ena sidan synes Maria med helgongloria och de fyra evangelisterna även dessa med gloria. På den andra sidan en bild av den kors-

fäste Kristus med gloria och evangelistsymbolerna i korsarmarnas slut svarande mot varandra: Matteus-ängel, Markus-Lejon, Lukas-oxe och defekt Johannes-örn. Vi fundera en stund varför krucifixet ligger här men erinra oss då att biskop Faxe vid sin visitation föreslagit att beträffande det gamla kopparkorset borde Historiska Museet i Lund tillfrågas, huruvida det ville mottaga det och förvara det. Kyrkoherde Stenbeck hade nu lagt fram det och sände in det några månader senare detta år 1830 till museet i Lund.

Så ha vi sett oss omkring i den gamla kyrkan uppe i Lilla Isie. Vi gå ut från sakristian, nedför altarringen ut i korset och vandra stilla och tankfulla ner genom kyrkan och genom vapenhusets tunga port ut i den klara sommardagen.

Vid den omnämnda visitationsstämman hade församlingen tillfrågats huruvida den nya psalmboken av år 1819 hade tagits i bruk. Då så icke var fallet borde frågan behandlas på sockenstämma, vilket också skedde, varvid man beslöt att bruka den nya psalmboken detta år 1830 nästa jubeldag, som är första söndagen i advent.

Dagar komma, dagar flykta;
Håll dig vid Guds ord och säg:
Det är mina fötters lykta
Och ett ljus på all min väg.
Hav din lust i detta ord,
Som av ålder på vår jord
Människors tröst och frid baredde
Och till himmelen dem ledde.

Kristne, medan vi här vandra,
Låtom oss på fädrens vis
Fromme bedja med varandra,
Glade sjunga Herrens pris.
Barnens liksom fädrens ljud
Stige upp till samme Gud
Att hans godhet nederkalla
Över oss och över alla.

DE STÄNDIGA REPARATIONERNAS KVARTSSEKEL.

Vid biskopsvisitationen den 21 juli 1830 gjordes åtskilliga anmärkningar på kyrkobyggnadens tillstånd. Bl. a. syntes take å tillbyggnaden vara bristfälligt. Skulle nytt tak behövas vore de lämpligast att ett ordentligt valv murades upp. Predikstolen ansågs bräcklig och skröplig. Den behövde repareras och helst borde överbyggnaden borttagas.

Det dröjde emellertid tre år innan man gjorde något åt de påtalade bristerna, men söndagen den 24 februari 1833 hölls allmän sockenstämma i Lilla Isie kyrka, varvid man kom fram till följande beslut beträffande kyrkans inredning.

Målningen å altartavlan hade på grund av ålder och fukt blivit så svag, att man måste gå ända fram till den för att se vad den föreställde. Den liksom övriga målningar, inskriptioner skall målas om och förgyllas i likhet med vad som tidigare varit fallet. Tavlan bakom altaret renoveras, uppgången och räcket till predikstolen målas om, alla stolraderna målas i pärlefärg; dörren vid ingången till kyrkan liksom hela skranket till den nya läktaren målas också i pärlefärg; Kronan eller överbyggnaden över predikstolen målas om, ifall det visar sig, att den kan bibehållas utan reparation. Fläckar å predikstolen strykas över om detta kan ske utan olikhet med den övriga målningen. Vidare skola fönsterbågarna, nummertavlorna och loftet över den nya kyrkan kittas och målas om.

När det gäller snickeriarbeten beslutar sockenstämman, att brädgolvet, vilket är fördärvat av fukt, skall bytas ut mot nytt i alla stolbänkarna med furubräder å nya bolster. Bygget över uppgången till predikstolen skall tagas bort och dörren upp till denna göres i likhet med dörarna in i kyrkobänkarna. Hela

läktaren bygges om och för att denna skall kunna bli så rymlig som möjligt skall den gå fram över hela västra avdelningen, det vill säga under nedre valvet. För att sockenborna skall få bättre utsikt in mot koret och altaret skall den större nummertavlan flyttas bort på väggen strax bredvid och den mindre längre in i nya kyrkan. Det bristfälliga loftet över vapenhuset ersättes med nytt. Slutligen bör nya ekportar anskaffas till kyrkogården med lås och hängslen och likaså vid luckan åt väster.

Alla närvarande å sockenstämman voro också ense om att hela ringmuren kring kyrkogården skulle sättas i stånd till samma höjd som förut.

Sedan mannarna beslutat vad som skulle göras debatterade man hur det skulle bekostas. Man beslöt, att alla transporter av timmer ville man själv ombesörja. Kyrkans ekonomi var god och därför fattades ett enhälligt beslut att ingiva vördsam ansökan till höga vederbörande om att få anlita kyrkans medel för beko-stande av ringmurens reparation såsom inköp av kalk, takpannor, arbetslöner och dylikt. Församlingen lovade att ansvara för alla körslor såsom hämtning av kalk, sten och grus och därjämte ställa två eller tre hantlangare till disposition. Innan sockenstämman förklarades avslutad och man skildes åt hade man kommit överens att inhämta kostnadsförslag till de beslutade arbetena och därefter ställa vederbörlig ansökan till landshövding och biskop, så att arbetet kunde realiseras till sommaren.

Redan den 18 mars föreligger kostnadsberäkning från murarmästare A. Påhlqvist till reparation av kyrkogårdsmuren, vilket anbud lyder på 480:32 riksdaler banko. Han räknar med att 3000 st. takpannor anskaffas. Han framhåller i sitt förslag, att muren å nordöstra hörnet måste huggas ned på sex alnars längd

och att i stället för de gamla träportarna å östra sidan voro det lämpligt att göra staketportar av ek.

Från samme byggmästare inkom den 20 mars kostnadsförslag å snickeriarbetena. I sin beskrivning av de nödvändiga arbetena följer han sockenstämmans direktiv men föreslår förutom de beslutade åtgärderna, att det lilla fönster med galler, vilket finns öster intill vapenhuset hugges ut så att öppningen blir 6 tum bredare på var sida och att nytt fönster sättes in dock utan galler. Därjämte påpekar han, att det är nödvändigt att till sommaren oljemåla vinkelrännorna till vapenhuset och norra utbygget, så att de inte rosta sönder. Kostnaden för dessa samtliga arbeten beräknar han till 273:18 riksdaler banco.

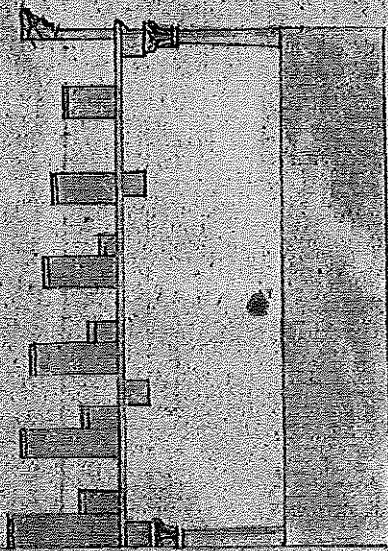
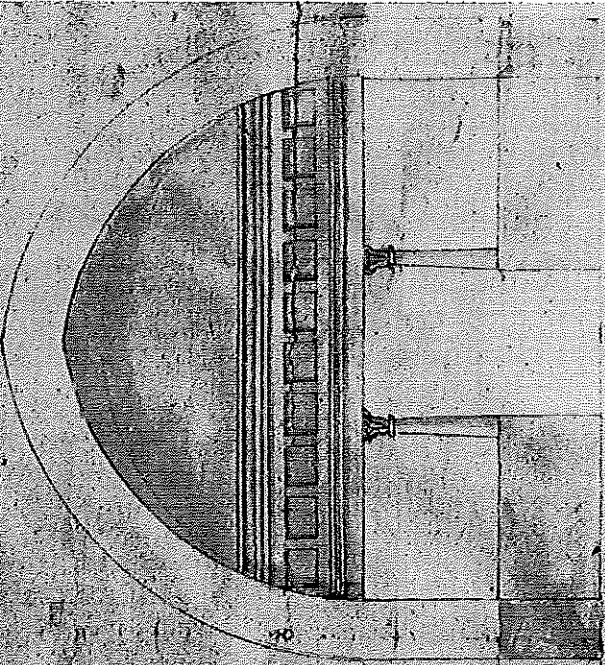
Den 29 mars kom slutligen kostnadsförslag från målaremästare J. P. Appelgren. Inledningsvis påvisar denne nödvändigheten av att predikstolen och kronan däröver helt ommålas. I förslaget räknar han med att nya läktaren målas med bilder på speglarna och för övrigt med "perlefärg". Listerna på speglarna liksom övre och undre delarna av gesimsen skola emellertid förgyllas. Loftet över nya kyrkan limfärgas och nio par fönster samt två smärre målas om. Dörren till kyrkan målas med den s. k. perlefärgen och dörren till vapenhuset svartmålas. Alla stolraderna i kyrkan målas utvändigt och ovan till invändigt med perlefärg medan speglarna i stoldörrarna bli målade i marmor men listen vid golvet i svart färg. Även det svenska kungavapnet bör få sig en överstrykning, för vilket han betingar sig en riksdaler.

Portarna till kyrkogården målas gröna med gul rosett och siraterna vita. För hela sitt målningsarbete betingar han sig ett pris av 346:16 riksdaler banco. Med uttrycket "perlefärg" menas, enligt de upplysningar jag erhållit, klar färg utan att därför nöd-

Delning till Ny Läckbo i Lilla Låse Nygräsa

Brud & Corst

Präst för västra af Öden

Förslaget till ny läktare, som byggdes 1833.

vändigtvis färgens utseende behöver anges. I ett uppslagsverk över färger finnes ordet: pärleroft. Det troliga är att kyrkan bortsett från vissa undantag erhållit sina ursprungliga klara färger.

De tre kostnadsförslagen jämte ritningarna till läktare, portarna och luckan ävensom utdrag av sockenstämmans protokoll insändas nu till Kungl. Maj:ts Befallningshavande och Biskopsämbetet för "skärskådande". Kyrkoherde Stenbeck anhåller å församlingens vägnar, att entreprenadauktion må hållas på platsen vid Lilla Isie kyrka ävensom att Kongl. Kansliet benäget ville behandla ärendet så snart som möjligt, så att arbetet, med tanke på de många körslor och dagsverken, som församlingen åtagit sig, kunde slutföras innan hösten. Ansökan är ställd den 2 april 1833. Denna beviljades och auktion å arbeten hölls såsom sed är, dels å Landskontoret i Malmö den 21 maj kl. 11 och dels vid kyrkan samma dag och klockslag. I resolution den 12 juni antogs för snickeriarbetena byggmästare A. Påhlqvist för ett anbud på 159:40 och samme man erhöll arbetet med ringmuren för ett ingivet erbjudande på 358:24 och slutligen antogs byggmästare L. J. Ljunggren, Trelleborg, för ett inlämnat anbud å målningsarbetena på jämt 200 riksdaler. Alla kostnadssiffrorna ha avsevärt pressats ned och med tanke på anbudet beträffande målningsarbetena känner jag mig mer bestyrkt i antagandet, att dessa huvudsakligen komma att bestå i ommålning av kyrkans inredning.

Så går en period av tio år utan reparationer men år 1842 är det tid igen. På anmodan av kyrkans föreståndare, som det brukar heta i protokollen från denna tid, inställde sig den 26 mars 1842 byggmästare A. Möller för att syna brister, som under de senaste åren uppstått i Lilla Isie kyrka. Beträffande kyrkan be-

fanns södra gaveln av vapenhuset vara utan rappning ävensom under alla fönstren och vid västra gaveln å kyrkan. Taket å kyrkan var också i dåligt skick och nya tegel måste anskaffas för att ersätta de söndriga. Byggmästaren föreslår att kyrkan vittas utvändigt och invändigt upp till fönstrens nedre kant och på de ställen där fukten gått in. Tre alnar av golvet under läktaren ersättes av bränd sten och av samma material inlägges en ny dörrskammel i vapenhuset. Ett fönster med karm insättes vid norra sidan av koret i likhet med det å södra sidan. Beträffande ringmuren anser byggmästare Möller att 310 alnar av muren höjes på den övre yttre sidan med en på kant satt sten, för vilket beräknas 700 murtegel. Dessutom måste en hel del söndriga tegel ersättas och alla teglen i murbetäckningen omläggas. Muren ävensom pelarna till portar och luckor rappas och vittas. Alla takrännorna oljemålas och man skall till kyrkan anskaffa två stegar. Vid företagen entreprenadauktion den 29 april 1842 inropades arbetet av muraren Sven Rasmusson i Kvarnby för 185 riksdaler banco och denne inlämnade vederbörligen ställd borgen.

Den 24 augusti 1842 avsynades arbetet. Till besiktningsmän hade åboarna utsett nämdemannen Per Samuelsson och åbo Ola Jönsson, vilka tillsammans med kyrkovärdarna och entreprenören avsynade arbetet med en son till kyrkoherde Stenbeck vid protokollet, nämligen Wilhelm Theodor Stenbeck, sedermera kyrkoherde i Övraby. Arbetet befanns vara utfört ordentligt efter arbetsprogrammet varför det godkändes och muraren Sven Rasmusson skrev under protokollet: "Härmed förklarar jag mig nöjd."

Jag har redogjort så pass utförligt för dessa reparationer,

som verkstälts efter 1830 för att församlingsborna i våra dagar skola kunna bilda sig en föreställning om hur templet såg ut, när det en marsdag år 1857 bröts ned för att lämna material till den nya kyrkan i Västra Torp och det övriga säljas på auktion.

Att man hade svårigheter med den gamla kyrkan på grund av de ständiga reparationerna och dess ringa utrymme med hänsyn till den ständigt växande befolkningen framgår med all önskvärd tydlighet av ovanstående redogörelse. Man brottades ständigt med problemen hur man skulle finna en utväg. En intressant händelse, som har med denna fråga att göra, skall jag här meddela. För två år sedan kom från en kollega i Maglehem en handling, som han vid inventering av pastorsarkivet ansåg icke hade i detta kyrkoarkiv att göra. Det märkliga var att denna handling utgör en ritning av den i det föregående omnämnde byggmästaren L. J. Ljunggren i Trelleborg. Ritningen utgör ett förslag till utvidgning av Lilla Isie kyrka och är daterad 1853. Den innebär att på södra sidan skulle byggas en motsvarighet till den år 1756 uppförda "nya kyrkan". Lilla Isie kyrka skulle alltså enligt förslaget ha blivit en korskyrka.

Med pelarstoder tolv står Herrens helga kyrka
Och Jesu Kristus är dess grundval och dess styrka.
Där fogas sten vid sten, där bygges år från år,
Till dess vid tidens slut Guds hus fullkomnat står.

LILLA ISIE KYRKAS BÄNKLANGD.

Karlraden eller Södra sidan i Gamla kyrkan och Vestra sidan i Nya				Fruntimmers eller Nora raden i Gamla kyrkan och Östra raden i Nya			
Stol. Nr	Hemmans Nummer			Stol. Nr	Hemmans Nummer		
1				6	3 o. 5 Isie	15 V. Torp	
2	1 L Isie	5 V. Torp		7	6 och	14 Torp	
3	11 V Torp	16 V. Torp		8	16 och	22 Torp	
4	4 Torp	7 Torp		9	1	23 Torp	
5	10	12	20 Torp	10	23		
6	1	8 Torp		11	2 Isie		
7	4 Isie			Böste fiskeläge			
8	6	15 Torp		12	1	2	3
Böste fiskeläge nedan om ingången				13	4	5	6
9	1	2	3	14	7	8	9
10	4	5	6	15	10	11	12
11	7	8	9	16	13	14	m. fl.
12	10	11	12	i Vester Nya kyrkan			
13	13	14		1	4 Isie		
14,15	öfriga på Böste boende			2	6 Isie	12 Torp	
Nya kyrkan				3	7 och	8 Torp	
4	3, 5 Isie			Öster			
5	9 och	3 Torp		1	1 Isie		
6	2 Isie			2	5	9 Torp	
7	14	21 Torp		3	3, 5 Isie	21 Torp	
8	2	22 Torp		4	11 Torp		
9	7 och	9 Isie		5	2	4	
Länst borte 3, 24, 25, 28 kronohus				6	10	20	
				7,8,9 pigor och husmanshustrur			
öfver hela vestra afdelningen är stor och rymlig drengläktare byggd 1833							

NÅGOT OM NÅGRA AV FÖRSAMLINGENS PRÄSTER.

Vid beskrivningen av Lilla Isie församlings storklocka från 1692 angavs på denna, att församlingens kyrkoherde var Claudius Coccius, vilket är det latinska namnet för Claes Kock. Under sina studier vid Lunds universitet använde han sig av det fullt latiniserade namnet Claudius Magirus. Det latinska namnet för kock är nämligen magirus. Claes Kock hade vid besättandet av kyrkoherdetjänsten en svår medtävlare i en person med namnet Jöran Horster, vilken emellertid gjort sig känd för sina sympatier för Danmark och sitt samröre med snapphanarna. Denne Jöran Horster var styvson till ägaren av St. Markie säteri, professorn i Uppsala Nils Wolff. Denna förordade hos Kungl. Maj:t sin styvson, men domkapitlet eller Consistorie Embetet, som det hette då, ansåg att Claes Kock, som var villig att gifta sig med företrädaren Daniel Svenssons änka vore lämpligare till ämbetet. När professor Wolff får höra härom skriver han till domkapitlet i Lund så här: "Jag har hört, att en mycket ung man vid namn Kock, som ännu är gul om näbbet, eftersträvar pastoratet och änkans varma famn, ehuru det är ovärdigt, att sådana duvungar (pipiones) föredrages framför äldre och mera förtjänta män". Han meddelar sin avsikt att klaga i kungl. kansliet. Härpå svarar domkapitlet, att "Herr Daniel i Östra Torp varit en from man, som varken hållit till med snapphanar eller annat elakt sällskap, varför hans efterlevande förtjänat Kungl. Maj:ts ynnest, att Claes Kock i predikande och studier avlagt sådana prov, att han icke skulle rädas att konfronteras med Jöran Horster samt kunde presteras sådana bevis om sin förutgångna vandel, att han ej behöves blygas för någon otillbörlighet i ord eller gärning, att med

hans kallelse hade lagligen tillgått och att man skulle veta att svara på professors inlaga i kansliet, då åtskilligt skulle komma i ljuset, vilket ej borde lända Horster till någon fromma; vad professorn menade med sina pipionibus lämnade man i sitt värde men förundrade sig över att han på en främmande ort bekymrade sig om de ärender, som voro anförtrodda åt andra, vilka icke blandade sig i hans angelägenheter." Claes Kock blev kyrkoherde 1689 vid 26 års ålder och avled i Östra Torp år 1700, alltså blott 37 år gammal.

Om företrädaren Daniel var en from man, så kan det be-
tvivlas att Claes Kock var det. I varje fall berättas, att han och en
annan ämbetsbroder kyrkoherde Jöns Rhydius i Knästorps en
lördag år 1692 hade hållit till på en krog i Malmö, där de hade
spelat och dansat icke bara en dag utan två dagar. Domkapitlet
dömde Claes Kock till 30 dlr smt och Herr Jöns till 15 dlr, vilket
bötesbelopp skulle inlevereras till Tyska kyrkan i Malmö och
fingo de en allvarlig förmaning att avhålla sig från "slijska exces-
ser", annars miste de sitt kall.

Att det gick hetsigt till vid kyrkoherdetillsättningarna även
förr i världen ha vi redan sett av ovanstående och detsamma
gällde när Andreas Sture blev kyrkoherde i Östra Torp och Lilla
Isie. Domkapitlet hade satt upp tre på förslaget. Den förste fick
icke meddelandet och prov i tid, varför han icke kunde komma.

Avgörandet kom därför att stå mellan Andreas Sture och en
präst vid namn Paul Mandorff. Åboarna ville ha Mandorff men
prästänkan agiterade för Andreas Sture, som var ogift. Hon ville
givetvis få huset konserverat, som det hette. Det var den tidens
pensionssystem, att en tillträdande ogift präst konserverade före-
trädarens änka eller någon av hennes döttrar. Vid detta tillfälle

hade änkan tubbat bönderna att skriva på en kallelse till förmån för Andreas Sture och till det kommande valet hade hon tillkallat en hel del av sin släkt. Vid valet i Lilla Isie kyrka, vilket ägde rum den 6/8 1727 hade hennes vapendragare placerat sig över i kyrkan och när åborna skulle fram och rösta voro de besvärade och förskrämda så att de endast "hacklade och mumlade". Prästänkan hade lördagen före valet och på själva söndagen trakterat åtskilliga åboar inne i prästgården och försökt få dem att rösta på Andreas Sture och släktingarna hade gått omkring i gårdarna i samma syfte. Fastän detta kom till höga vederbörligdes kännedom vågade inte åborna annat än rösta på Andreas Sture. Häradsprosten hade vid den i första rummet uppsatte församlingen försenade prästens provpredikan framhållit det otillbärliga tillvägagångssättet och frågat åborna vem de ville kalla och hade de blott svarat, att prosten nu visste hur det hade gått och att "nu må Gud och höga överheten göra slut däruti."

Andreas Sture, som var 46 år då han kom till församlingen, gifte sig med prästänkans dotter i hennes första gifte. Kyrkoherde Sture avled 1737.

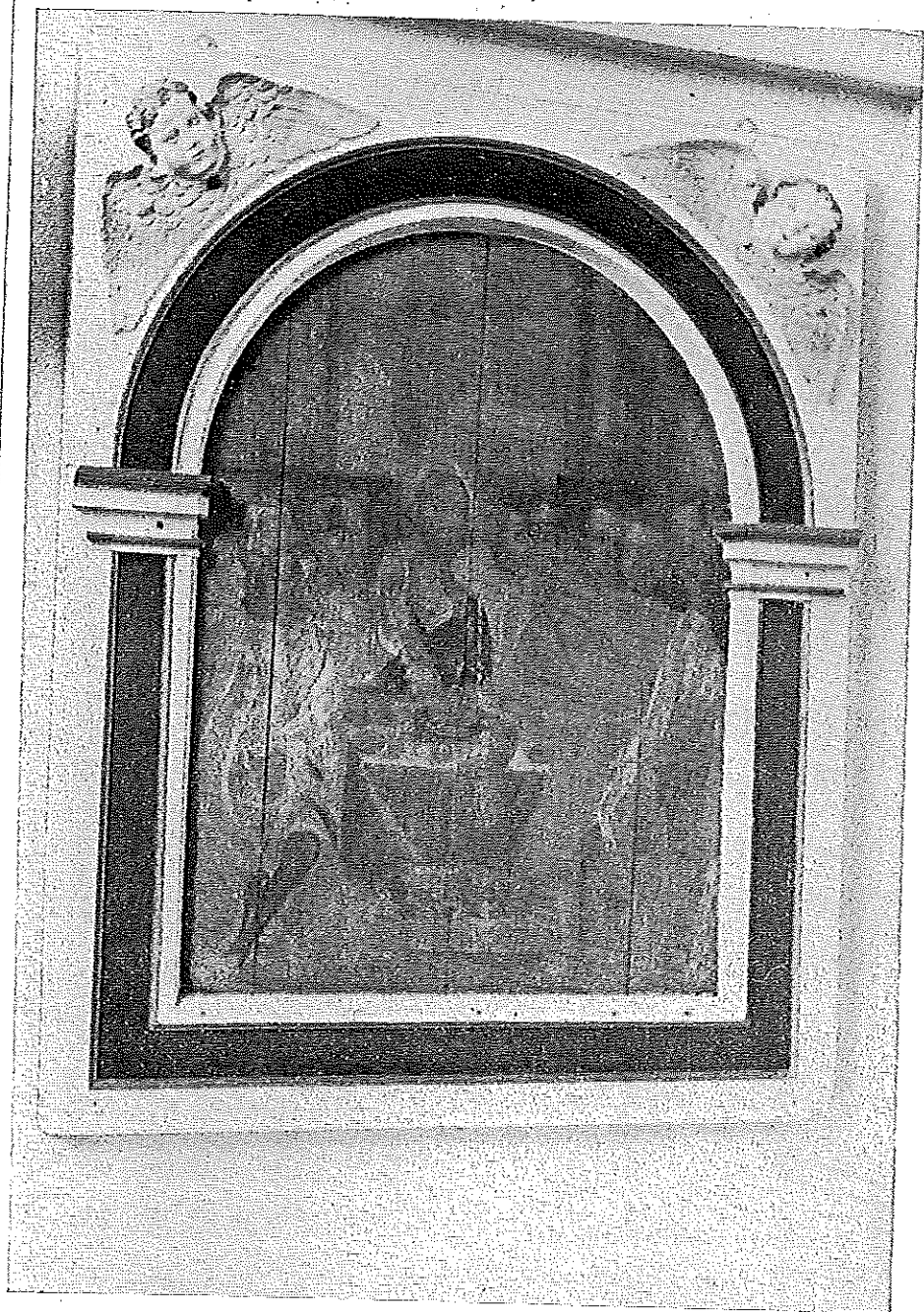
Då Lilla Isie kyrkas lillklocka blev omgjuten år 1770 angivits på klockans inskription att "kyrkoherden var Jöns Landby". Då meddelas om honom att "han är något lomhörd och har svårt med sjuka äro så svaga, att de ej förmå högt tala, men av ett gott sinnelag och nöjer sig med det änkan kan erbjuda". Han måste ha varit en framstående präst, eftersom han blev häradsprosten. Under hans tid brann prästgården i Östra Torp. Han konserverades företrädaren Carl Johansson Hallbergs änka, som tidigare varit gift med ovan omnämnda Andreas Sture. När Jöns Landby tillträdde pastoratet var han 36 år och vid sin bortgång

1789 hade han varit kyrkoherde i församlingarna i inte mindre än 41 år. En dotter till kyrkoherde Landby var gift med församlingens klockare Casten Andreas Nolén, som var prästvigd, vilket klockarna voro förr. Denne blev av församlingarna kallad till fjärde provpredikant men blev förbigången, då som extra sökande anmälde sig e. o. hovpredikanten Gustaf Engzell, vilken också blev utnämnd. Casten Nolén blev dennes ämbetsbiträde 1794 och efterträdde honom som kyrkoherde 1798. Efter Noléns död 1808 kallade församlingarna enhälligt Johan Magnus Stenbeck, vars namn vi mött i det föregående, då det gällt arbetena vid Lilla Isie kyrka, från förslaget med tornbyggnad till de mera omfattande 1833. Denne var född den 14 mars 1764 i Ottarp och son till kyrkoherde Jöns Stenbeck och hans hustru Sara Hammar. Efter studentexamen 1777, prästvigning 1790 och tjänstgöring i V. Ingelstad blev han prebendekomminister i Husie och tillträdde han kyrkoherdetjänsten i Östra Torp och Lilla Isie den 1 maj 1811 vid 47 års ålder. Här fick han verka i jämt 30 år. Cavallin berättar i sina Herdaminnen att "han brukade säga, att om man satte honom på en naken sten, så skulle han ändå försörja sig". Att det var en klok, duktig och sparsam man framgår av de viktiga sockenstämmor, som höllos under hans ordförandeskap och där hans initiativ förmärkas gång efter annan. Hans sockenbeskrivning från år 1830, som vi erinrat om tidigare, är synnerligen värdefull och mycket ordentlig. Kyrkoherde Stenbeck var gift två gånger och av barnen i första giften blev en son Jöns Georg "secreter", död i Östra Torp 1886, en annan Gustaf folkskollärare i Hemmesdynge död där 1840, Carl Magnus klockare i Östra Torp till sin död 1882 och sonen Wilhelm Theodor kyrkoherde i Övraby. Av de tolv barnen äro fyra födda i ett senare gifte. Av dessa senare

blev en son Johan kustuppsyningsman på Smyge fiskeläge, öv fördes till obefintlighetsboken 1890, en dotter Jeanna blev gift m snickaren i Västra Torp sedermera skolläraren i Malmö Nils Er ström och en annan dotter Fredrika blev gift med vice pastor Östra Torp och Lilla Isie, sedermera kyrkoherden i Hörröd o Maglehem, Håkan Hellman.

Kyrkoherde Stenbecks efterträdare blev Håkan Christ Bokelund, som efter att ha stått på förslag inte mindre än gånger äntligen vid 60 års ålder blev utnämnd till kyrkoherd Östra Torp och Lilla Isie 1842. Cavallin säger om Bokelund "han var en uppriktigt välmenande man och brukade sitt li pund med trägen flit och möda". Han var icke den präst, so församlingarna hade behövt vid denna tid. Cavallin berättar sina minnesteckningar; "Han behövde en timme för att skri utanskriften på ett brev och 14 dagar för att utarbete en pr dikan och ofta höll han halvfärdiga predikningar". Det var und kyrkoherde Bokelunds tid som Lilla Isie gamla kyrkas öde bese lades och den nya reste sina murar i Västra Torps by, men d som var själen i denna nydaningstid för församlingen var vi pastorn den ovannämnda Håkan Hellman. Hans namn komm vi att möta ofta i protokollen från sockenstämmorna och i ko trakten med byggmästare och entreprenörer. Han blev, såso blivit nämnt, kyrkoherde i Hörröd och Maglehem och här ha förklaringen till den i ett tidigare sammanhang omtalade r ningen om utvidgning av Lilla Isie gamla kyrka. Den har fö med hans papper och hamnat i kyrkoarkivet i hans pastorat f att efter hundra år återvända till sin rätta bestämmelseort.

En annan mycket framstående vice pastor, kanske i synne het på själavårdens område komma vi att lära känna geno

Nedre delen av den gamla altartavljan, nu i nya kyrkans sakristia.

ämbetsberättelser och visitationsprotokoll, nämligen A. W. Hvaser, som spelar en framträdande roll vid den dramatiska visitationsstämma, om vilken det senare kommer att berättas.

Ytterligare ett prästnamn skall nämnas här. Han var ick församlingarnas kyrkoherde eller vice pastor utan kontrakt. Han var prosten i Vemmenhögs kontrakt, Lars Paulus Holmberg i Äspö församling. Hans betydande insatser äro väl kända och han är den som förrättar visitation i Östra Torps och Lilla Isie församlingar 1849 och 1858, då han även inviger Lilla Isie nya kyrka. Hans Larsson bok "Hemmabyarna" beskriver "prosten han som var en grupp för sig själv" med vördnad och beundran. När jag som ung präst kom till Ramdala, en församling öster om Karlskrona, fann jag en faderlig vän i amiralitetspastorn, kyrkoherden i Ulrika Pia kyrka i Karlskrona, Ernst Holmberg. Han var då nyss fyllda 70 år och hade en gång sett dagens ljus i Äspö prästgård. När jag läser i den gamla visitationsboken om "prosten" där han leder stämningar och förhandlingar, då är det som jag såg Ernst Holmbergs resliga och vördnadsbjudande gestalt.

"Dem, som arbeta i din säd,
Som dyrbar är och mycken,
Med kraft av höjden du bekläd,
Att de i alla stycken
Må vara Herrens tjänare
Och finnas trogna skaffare,
Att säden ej fördärvas."

EN VISITATION FÖR OMKRING HUNDRA ÅR SEDAN.

Ordet visitation kommer av ett latinskt ord, som betyder besök. Det innebär det besök, som biskopen eller hans ställföreträdare gör i ett pastorat för att konstatera, att allt är som det skall vara. Vi skola göra själva ett besök vid ett sådant tillfälle, närmare bestämt vid en visitation år 1849 och även om visitationen gäller båda församlingarna Östra Torp och Lilla Isie skola vi koncentrera vårt intresse vid den sistnämnda församlingen. En visitation för hundra år sedan gällde icke blott frågan om de kyrkliga och sedliga förhållandena utan så gott som allt i en församling, skolan, fattigvården, hälsotillståndet o. s. v. Även om vi mest komma att hålla oss till de mera kyrkliga frågorna kunna vi ej undgå att då och då ge glimtar även från de andra områdena, eftersom på den tiden allt är sammantvinnat med varannat i en nästan odelbar helhet.

Det som ger oss upplysningar om hur förhållandena voro för omkring hundra år sedan är dels pastors ämbetsberättelse och dels visitators protokoll över den hållna förrättningen. Vid detta tillfälle är det den ovan nämnda kontraktsprosten L. P. Holmberg, som visiterar. Församlingens kyrkoherde vid denna tiden var, som vi erinra oss, H. C. Bokelund, men han hade en vice pastor, likaledes omnämnt tidigare, nämligen den nitiske och duglige A. W. Hwasser, som just hade blivit kyrkoherde. Visitationen inledes den 22 september vid förhör med nattvardsbarnen först såsom regel alltid varit och fortfarande är av församlingarnas pastor och sedan av visitator. Nästan alla de 42 konfirmanderna läste säkert innantill. Likaså behärskade de utantill Luthers lilla katekes och Schartaus undervisning i kristendomskunskapen, några visserligen mindre säkert den påbjudna läroboken. Här

har skolans kristendomsundervisning betytt ofantligt. Vid visitation som biskop Faxe höll år 1830, om vilken vi tidigare erinrat, hade biskopen med stor ledsnad konstaterat hur ringa insikter nästan vartenda barn hade. Han antog, att det berodde på något fel i skolundervisningen och manade sockenborna att taga upp den frågan till behandling, hur det skulle bli bättre ifråga om skolväsendet. Redan sex år senare, vid den prostvisitation som hölls 1836 hade förhöret gått mycket bättre och då fick v. pastor Wilh. Teodor Stenbeck, en son till dåvarande kyrkoherden, mycket beröm för sin undervisning. Nu gick det ännu bättre och att så är fallet beror huvudsakligen på det alltmera utbyggda skolväsendet. Redan 1819 hade församlingen erhållit skollärare med en tillsvidare antagen skollärare. År 1836 undervisades barn, de flesta i läsning och kristendom men många även i skrivning och räkning. Då församlingens folkmängd allt mer tillväxte visar det sig nödvändigt, att förutom den s. k. fasta skolan för Lilla Isie och V. Torps byar ha s. k. rörliga skolor, så t. ex. i Böst och även i Cimbermarken. Vid de s. k. rörliga skolorna antogs lärare vare sig de voro examinerade eller ej. Lönen för dessa lärare blev ej på långt när det för examinerade stadgade beloppet. De fingo hålla till godo med vad som gavs och erhöles förutom logi även kosthåll, som gick i tur runt gårdarna. För detta som följer med våra dagars debatt, huruvida kristendomsämnet skall ha en eller två timmar på skolschemat om det överhuvudtaget ens skall vara med, är det mycket intressant att läsa hur det en gång var för hundra år sedan. Pastor Hwasser skriver i sin ämbetsberättelse, att hur många timmar om dagen som användes till undervisning i kristendom berodde på antalet barn och om dessa voro uppdelade i klasser men om man följde det

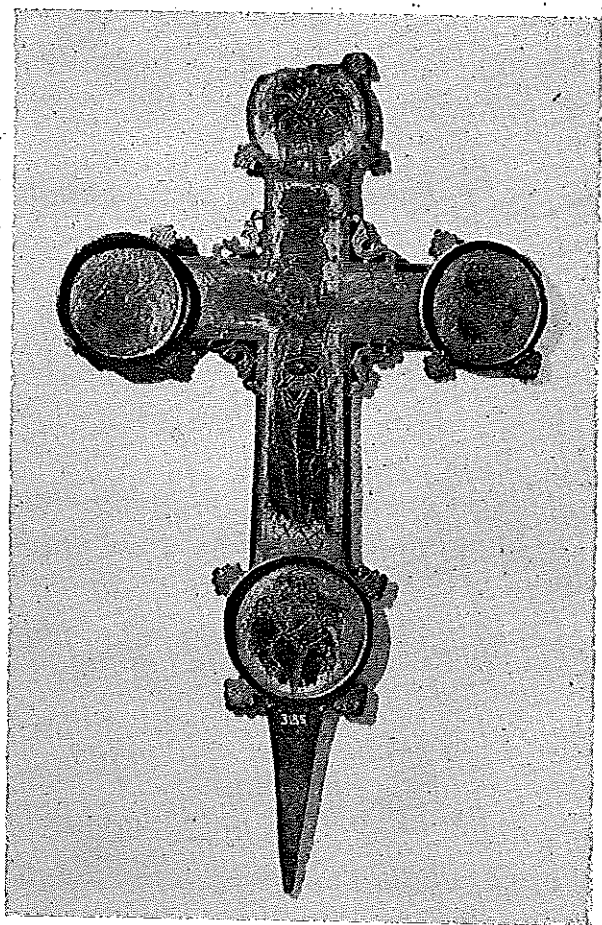
föreslagna reglementet så torde i regel minst tre eller fyra timmar åtgå för detsamma. Varje dag började och slutade med bön och enligt reglementet skulle för samtliga barn vid skoldagens början uppläsas ett kapitel ur Nya Testamentet. Skolreglementet föreskrev skolplikt från det sjunde levnadsåret men i regel började skolgången mycket tidigare. I denna socken förekom inte någon tredska från föräldrars och målsmäns sida ifråga om barnens skolgång. Pastorn meddelar, att för hans egen rättelse hade han låtit uppgöra förteckningar över skolbarnen från 5 till 15 år. Att skoldagen var lång även i forna tider förstås av det följande. Läsåret var indelat i tre terminer, från 10 januari till 1 april, från 1 juni till 1 augusti och från 20 september till den 20 december. För oss låter denna skolårets indelning ganska främmande men i många länder praktiseras detta med i stort sett samma tidsintervaller. Läsdagen var minst sju timmar och högst åtta. Man började kl. 8, 1/2 9 eller 9 på morgonen till kl. 12, då middagrasten kom och fortsatte sedan kl. 1, 1/2 2 eller 2 till kl. 4, 5 eller 6 på eftermiddagen. Minst en gång om året anställdes examen vid varje skola. Detta är alltså en tidsbild av skolan för hundra år sedan.

Beträffande undervisningen av nattvardsbarnen få vi den upplysningen att medan denna tidigare pågått från fastlagstiden och avslutades vid pingsttiden, så är den numera förlägd från Trettondedagen till Midsommardagen. Barnen samlas till undervisning minst två gånger i veckan men ibland tre och fyra gånger, alla på en gång och inte som tidigare uppdelat med pojkar för sig och flickorna för sig. Till att vara på den tiden är pastor Hwasser mycket modern i sin undervisning. Han följde Martin Luthers lilla katekes i stort sett och anknyter också till Schartaus

mindre undervisning, som inläres i skolorna men begär inte mycket utantilläsning och inte heller, när det gäller psalmer och psalmversar. Varje gång går han igenom ett kapitel ur Gamla Testamentet och ett kapitel ur Nya Testamentet och förklarar och varvid barnen få framställa frågor och därmed ge skäl för förstånd och sitt kunnande.

Husförhören utgjorde förr i världen också en slags kyrko-
uppfostrargärning, som säkerligen betytt mycket mer än vad
många människor i våra dagar tro. Genom de upprättade hus-
förhörslängderna, föregångarna till våra nuvarande kyrkoböcker
antecknades de närvarande, deras kunskaper och annat som h
och kommer att ha ett stort kulturhistoriskt intresse. Hur ett hu-
sförhör gick till i Lilla Isie församling för hundra år sedan få vi en
klar bild av pastor Hwassers ämbetsberättelse. Husförhören
hölls i november månad hos någon hemmasägare, fiskare eller
husman och dit kallades så många som huset kunde rymma. För
middagen förhörades de äldre och gifta och efter middagen ogifta
och yngre ävensom barn och tjänstefolk, så att alla från varje
husfolk fingo möjlighet att visa sina kunskaper. Var och en för-
hörades särskilt och i synnerhet de äldre och det gick till så, att
de fick läsa innantill i bok och därefter ställdes frågor till dem
som de hade att besvara. Någon analfabet fanns inte i försam-
lingen men flera läste ganska bedrövligt. Då de tillfrågades om
orsaken till denna dåliga innantilläsning ville de göra gällande,
att detta berodde på att deras föräldrar varit fattiga och att de
från tidiga barnaår fått ge sig ut att förtjäna sitt bröd. Pastorn
godtar deras skäl men anser dock, att den verkliga orsaken be-
ror på liknöjdhet och lättja.

Vad det gäller gudstjänsten uppger pastorn, att han van-

Kyrkans medeltida processionskrucifix, som numera förvaras i Historiska Museet i Lund.

ligen predikar en timme efter fullständig utfarbetning av ämnet. Allmän nattvardsgång anordnas varje sjätte, sjunde eller åttonde vecka utom i januari och december månader och uppskattas nattvardsgästernas antal till varierande mellan 100 och 300, inte under men inte heller över. Särskilt s. k. kommunionförhör hålls den söndag, då anteckning till nattvardsgång sker. Den sön-

dag, nattvardsgången äger rum, uppropas icke kommunika-
na, såsom det varit sed tidigare, utan de församlade tillfrå-
huruvida någon antecknad anmält giltigt förhinder, då i så-
den antecknades namn strykes. Bortsett från de mycket sj-
och de mycket gamla gå samtliga sockenbor till nattvarden m-
en gång om året, med undantag av fem personer, som över ö-
hållit sig borta från gudstjänsten. Av dessa fem var två lan-
strykare och den ena en kvinna, som för lönskaläge blivit ådö-
enskild skrift och de två andra uppgåvo andlig liknöjdhet s-
orsak till deras uteblivande. Pastorn uttalar den förhoppning-
att han genom enskild själavård skall kunna vinna dem från c-
ras beklagansvärda tillstånd och vad den ifrågavarande kvinn-
beträffar skall hon ofördröjligen tillhållas att fullgöra lags-
krav.

Vid kyrkan var anställd en klockare, som var lekman. För
uppehölls klockartjänsten av prästvågda, såsom vi sett var fall-
under kyrkoherde Stenbecks tid. Hans boställe var ett numrer-
gatuhus och därjämte åtnjöt han i lön 13 tunnor korn, 6 tunnor
påskråg, något torsk från lägena och för förrättningar 50 till 60
riksdaler bco om året. Såsom en nyhet meddelas att Lilla Isie för
samling anställt en kyrkovaktare, en yrkesbeteckning, som åte-
tagits till heder. Vidare upplyses, att examinerad barnmorsk-
antagits gemensamt för båda socknarna med tre tunnor säd i lö-
av kyrkorna och en tunna av vardera församlingarna, till hälften
råg och hälften korn. I Lilla Isie kyrkoräkenskapsbok står också
regelbundet utgifterna för barnmorska. Det uppgives om henne
att hon inte kan skriva men hon är duktig att vaccinera. På in-
komstsidan står då och då s. k. lägersmålsböter och böter för o-
tidigt sänglag. Vice pastor Hwasser säger att han inte under sin

tid anmodat sexmännen att uttaga böter utan han brukade själv utkräva dem, vilket aldrig vägrades.

Därmed ha vi kommit in på det sedliga tillståndet i församlingen. Härvid påtalar prästen i sin ämbetsberättelse, att även om inte arbete på söndagarna förekommer, såsom tidigare varit fallet, så användes söndagsledigheten alldeles för mycket till sökande efter förströelser och sällskaper. Lönnkrogar finnes både här och där i synnerhet på lägena och den stadgan borde efterkommas, som ålägger ordnings- och åldersmännen att vara närvarande vid ungdomens samlingar. Såsom en osed påtalar han de stora gästabuden, som ibland varar i flera dagar och då man fördriver tiden mellan måltiderna med kortspel, vilket går ända därefter, att därmed fördrives tiden även vid begravingarna. "Annars kan jag icke säga att dryckenskapslasten här övas mera än någon annan synd, ehuru här såsom annorstädes övas både högfärd, kiv, otukt, girighet, hårdhet mot fattiga och avundsjuka mot de rikare med flera otrons gärningar." De fattigas antal var endast ett fåtal. Vid föregående visitation hade bestämts, att de fattiga skulle ha fri eldbrand och att mat skulle bäras till fattighuset, som låg alldeles intill skolbyggnaden. Pastor nämner inte något om tiggarna, som tidigare utgjort ett verkligt plågoris, vilka dagligen kommo vandrande ut från städerna. Av försiktighetsskäl hade man beslutat, att då någon inflyttar, som man fruktar kan bli socknen till last, så skall den som mottager honom i sitt hus ansvara för hans underhåll.

Det ovan relaterade är i stort sett innehållet i pastor Hwasers ämbetsberättelse, som föredrages vid specialvisitationen och som prosten Holmberg tagit del av tidigare. Söndagen den 23 september detta år 1849 fortsätter visitationen och vid den där-

efter hållna visitationsstämman, som blir synnerligen dramatisk skola vi se, att där både givas och tagas hårda bud. Denna höll i Lilla Isie kyrka på grund av dess större utrymme men den kunde inte rymma alla, som kommit denna septembersöndag. Sedan vice pastorn hållit predikan höll kontraktsprosten Holmberg anförande och sedan började förhöret med äldre och yngre vilket varade flera timmar och prosten konstaterar med tillfredsställelse, att det visat, att man mottagit kunskaper och lärdom inte blott till minnet utan också till hjärtat. Därefter hemförlovades ungdomen och kvinnorna och blott männen fingo stanna kvar till själva visitationsstämman.

Man börjar först med att behandla gudstjänsterna, vilka på den tiden höllos, föstmässan kl. 9 och sistmässan kl. 1 utom på nattvardsgudstjänst hållits på förmiddagen då sistmässan förrättas kl. 2. Församlingsborna få det vitsordet, att de flitigt besökt gudstjänsterna och att besöksfrekvensen snarare tilltagit än avtagit. Aboarna Nils Olsson å Östra Torp 17 och 18 och Per Samuelsson å Lilla Isie nr 1 anförde klagomål över att personer från andra socknar kommo dragande i stora skaror till dessa kyrkor, så att det blev trångt för församlingarnas egna inneboende. Hela gången mellan bänkraderna upptogs av främmande besökare även under skriftermålen och nattvardsgångarna, så att nattvardsgästerna hade svårt att komma fram till altaret. Detta inträffade till och med att utsocknes trängde in i själva kyrkostolarna. De menade, att främmande besökare skulle förbjudas tillträde till församlingens kyrka. Prosten Holmberg svarar, att så varken kan eller bör ske. Han hade med glädje lyssnat till dagens predikan och eftersom han trodde, att pastorn varje söndag höll lika lärorika och grundläggande predikningar, så ansåg han

det okristligt att vilja förmäna någon att taga del av dem. Givetvis borde inte oordningar få förekomma. Vid skriftermålen borde inga andra än kommunikanter vara närvarande och folket borde tillsägas att hålla gången fri under nattvardsgången. Inte heller borde främmande intaga platser i kyrkan före gudstjänstens början och ännu mindre borde de tillåtas att utan lov tränga sig in i kyrkobänkarna.

Sedan man behandlat husandakten och konstaterat att de böcker, som användes i hemmen till uppbyggelse voro Roos och Freseni nattvardeböcker, Norrborgs och Luthers postillor och Arndts sanna kristendom, övergick man till frågan om sockenstämmorna. Protokollen över hållna sockenstämmor upplästes alltid innan de justerades och då beslutet gällde sockens allmänna angelägenheter upplästes protokollet i sin helhet från predikstolen med besvärshänvisning. Abon Per Samuelsson i Lilla Isie anförde klagomål över att protokollen icke fördes vid själva sockenstämmorna utan uppsattes senare hemma av ordföranden och då protokollen fingo en lydelse, så att ibland lades till och ibland uteslöts somligt. Ingen av de närvarande, som tillfrågades, instämde i detta och inte heller tjänsteförrättande pastorn ville vidgå att så var förhållandet. Visitator meddelade, att gällande författning icke föreskriver, att sockenstämmornas protokoll genast skola justeras utan detta kan ske t. o. m. 14 dagar senare, om blott slutjusteringsdagen beslutats på stämman. De flesta åborna intygade att så var fallet här och för övrigt uttryckte de sin tillfredsställelse över att protokollen icke nedskrevos med detsamma, vilket ofta, i synnerhet på vintern var ganska otrevligt på grund av kylan. Ingen sockenstuga fanns att tillgå och avståndet till skolan var för långt. Prosten avslutade debatten

med att framhålla att själva huvudanklagelsen, att protokoll författats oriktigt, var av så allvarlig art, att den säkerligen skulle att följas av rättsligt efterspel.

På tillfrågan om något förekommit mot skollärare, klockare eller någon annan i kyrkans arbete tjänstgörande anförde endast Per Samuelsson, att skolundervisningen i Västra Torps skola sköttes lamt och att skolbarnens undervisning där lämnade en hel del övrigt att önska. Skoldirektionen, som tillfrågades om förhållandet, sade att de inte hade någonting att erinra härom men ansågo att läraren i denna skola torde vara väl ung för sitt viktiga kall och därför inte kunde fullgöra det med den rätta kraften. Man hoppades, att det skulle ordna till sig av sig själv.

Slutligen ställdes prästerskapet i skottgluggen och församlingens ledamöter tillfrågades, om de hade något att tillägga eller anmäla. Det var åter åboen Per Samuelsson, som begärde ordet och därvid anmälde sitt missnöje med att betalning för tjänsteförrättningar skulle givas både åt kyrkoherden och tjänsteförrättande pastorn. Då pastorn tillfrågades förklarade denne, att han för sin del aldrig begärt någon ersättning för någon tjänsteförrättning, vilket också bekräftades. Vidare ansåg Per Samuelsson, att enär förre riksdagmannen Anders Nilsson numera avträtt sitt hemman borde han inte längre vara kyrkovärd utan någon annan borde utses i dennes ställe. Häri fick han instämmande av kontraktsprosten Holmberg. Då begärde pastor Hwassser ordet och yttrade, att båda kyrkovärdarna sedan förlidet år på grund av deras framskridna ålder begärt att bli entledigade från sina befattningar men att de på hans begäran hade stannat kvar tillsvidare, eftersom de voro vana vid göromålen och för övrigt högt aktade män. Per Samuelsson begärde

vidare att han genom avskrifter skulle få del av kyrkoräkningarna för de fem sista åren för att beredas tillfälle att granska desamma men visitator förklarade, att gällande författningar inte medgiva en sådan rättighet. Allra sist anhöll Per Samuelsson få avskrift av visitationsprotokollet, innan det blev insänt till biskopen, men denna anhållan avlogs av visitator. Visitationsprotokollet är undertecknat av L. P. Holmberg och A. W. Hwasser och å Lilla Isie församlings vägnar av Lars Nilsson å nr 23 V. Torp och Anders Olsson å Västra Torp nr 6.

Av det föregående framgår, att det ligger mycket sanning i ett yttrande från en föregående visistation, att sockenbornas lynne är "något strävt och självrådigt". Men detta får inte tolkas såsom något nedsättande och de ovan anförda klagomålen äro säkerligen inte heller dikterade av ovilja mot kyrkan utan med den bestämda avsikten, att rätt skall vara rätt. Att sockenborna för mer än hundra år sedan verkligen hade råg i ryggen framgår med all önskvärd tydlighet. I sockenbornas tankar låg kyrkan alltid mitt i byn. Där mötes man till rådslag om församlingens allmänna angelägenheter. Där fattades viktiga beslut om skola, fattigvård, hälsovård och för övrigt allt, som hade med socknens liv att göra i helg som söcken. I kyrkan döptes barnen, där konfirmerades de unga, där gav brudgummen löfte till bruden och där vigdes de bortgångna till den sista vilan.

Ack, gör oss, Herre, till ett folk
Med fromhet vist, med vishet fritt,
Där varje röst är hjärtats tolk,
Och varje hjärta, Gud, är ditt,
Ett folk, som städs beflitar sig
Att villigt göra det du bjöd
Och så på dig förlitar sig
i väl och ve, i liv och död.

Så, Gud, med oss du vara skall,
Som du med våra fäder var,
Och frälsa än från blygd och fall
Ett folk, som du förvärvat har.
Så blomstra skall vår gamla bygd,
Från tidevarv till tidevarv,
Och fädrens hopp och tro och dygd
Till barnen gå i evigt arv.

DEN NYA KYRKAN BYGGES.

Vid den ovan skildrade visitationen hade konstaterats, att kyrkan behövde repareras, eftersom takstolen var dålig och även klockstapeln började bli skröplig. Frågan väcktes emellertid, om det ej vore lämpligare att kyrkan byggdes till eller kanske rent av byggdes om. Att det varit tal om att tillbygga kyrkan med en korsarm ha vi erinrat om tidigare, när det gällde den ritning, som kom från Maglehem efter att i ett sekel legat i detta pastors kyrkoarkiv. Den som en gång tog denna ritning med sig dit var utan tvekan kyrkoherde Håkan Hellman, en svärson till kyrkoherde Johan Magnus Stenbeck. Efterträdare till vice pastor A. W. Hwasser, som blivit utnämnd till kyrkoherde, blev nämligen Håkan Hellman. Det är denne som leder sockenstämmorna och allt det myckna arbete, som nu väntar vid frågan, hur det skall förfaras beträffande kyrkan. Om församlingens kyrkoherde H. C. Bokelund nämnes inte i något samband. Enda undantaget är vid den nya kyrkans invigning, där han är med och assisterar. Man påminner sig osökt det ryska ordspråket "att unga präster predika bäst" och kanske även arbeta mest. Det är ju huvudsakligen dessa båda unga vice pastorer, H. W. Hwasser och H. Hellman, som fullgöra den prästerliga gärningen i pastoratet under dessa år.

Att man relativt tidigt gick ifrån tanken på att tillbygga eller ombygga den gamla kyrkan och inriktade sig på att bygga en helt ny kyrka framgår av kyrkans räkenskapsbok, där det på utgiftssidan för budgetåret 1853—54 står antecknat: "kontant i kassan 50 och dessutom i kassan till bestridande av de utgifter, som kunna tarvas till förberedande åtgärder för den tillämnade nya kyrkan."

Pastorsämbetet och församlingens kyrkoråd uppdrager byggmästare Magnus Cederholm i Hunneberga att avgiva yttrande angående den gamla kyrkan och att inkomma med ett konstruktionsförslag till en ny kyrka. Det gör denne den 5 september 1854 med ett ordentligt och noggrant utfört förslag, vilket kan anses som själva grunddokumentet ifråga om planerandet av församlingens helgedom av i dag.

Det är tre faktorer, som gång efter annan upprepas i handlingarna, byggmästare Cederholm anför i sin inledning som skäl till uppförande av en ny kyrka. Dessa tre orsaker äro: den gamla kyrkan är dålig, den ligger olämpligt i geografiskt hänseende och den är alltför liten med hänsyn till den alltjämt ständigt ökande befolkningen. Att kyrkan var skröplig framgår av de ständiga reparationer, som gjorts under det gångna halvsekle. De stora kostnader församlingen lagt ned härpå. Man hade inte på den tiden de möjligheter till varaktigt underhåll, som genom den moderna byggnadstekniken stå oss till buds. Kyrkan låg nu i en utkant av socknen, så att en angränsande församling ägde räckan ända intill kyrkogårdsmuren. En gång i tiden, när kyrkan uppfördes bodde det mycket folk i den trakten, som blev Lilla Isie by men befolkningens struktur hade förändrats. Nu fanns det stora byar i Västra Torp och i Böste. Att kyrkan var liten ha vi förstått, då vi gjorde besök i den gamla kyrkan och stegade upp dess längd och bredd. Hade den en gång varit tillräcklig, när församlingens befolkning till antalet var liten, så var den alldeles otillräcklig nu, när folkmängden för varje år blev större och större. Några siffror kunna belysa detta. År 1830 var folkmängden 603 och steg därefter till 933, vilken synes vara den högsta siffran, vilken uppnåddes år 1878. Den dalade sedan och

var år 1881 923, år 1890 till 886 och år 1900 till 847. Under hela 1800-talet var Lilla Isie den större av församlingarna, men vid sekelskiftet går Östra Torp förbi och har då 876. På det sista halvsekle har Lilla Isie minskats med hälften av sin befolkning. Så var folkmängden t. ex. 1924—702, 1931—664, 1940—547, 1950—475, 1955—462 och nu vid årsskiftet 426. Att folkmängdssiffrorna gingo ned redan i slutet av 1800-talet berodde till stor del på att många för utkomstens skull emigrerade till U. S. A.

Att många av de gamla medeltida helgedomarna revos under 1800-talet berodde i många fall på den orsaken, att kyrkorna voro för små, då folkmängden tillväxte och kyrkseden fortfarande var obruten. Så är det även i Lilla Isie. Sockenborna voro överens om att ny kyrka måste byggas. Däremot var man inte överens om var den skulle läggas. Åboarna i Lilla Isie by ville att kyrkan skulle ligga där, för vilket i synnerhet den stridbare Per Samuelsson talade, medan åboarna i Västra Torp menade, att rätta platsen vore i Västra Torps by. Byggmästare Cederholm föreslår också i sitt yttrande, att den nya kyrkan bör ligga i Västra Torps by, som är större delen av socknen. Alltsedan kyrkan blev lagd där kallas den i dagligt tal för Västra Torps kyrka men officiellt Lilla Isie kyrka, vilket givetvis är det riktiga, efter som församlingen heter så.

Men låt oss nu se på byggmästare Magnus Cederholms arbetsprogram och kostnadsförslag. Han anger först storleken av kyrkan, då han föreslår, att kyrkans längd skall vara 60 1/2 aln, bredden till 18 alnar och väggarna ovan jord till 12 alnar. Tornet beräknas till 11 alnar i kvadrat samt inalles 50 alnar högt. Sakristian skall göras halvrund med 14 alnars bredd vid ändan av storskeppet. Kyrkan såväl som sakristian skall välvas med

murtegel. Till grundvalvarna beräknas 1000 lass gråsten och omgivningsmurar 2600 dito. Dessutom begagnas stenen i gamla kyrkan, som beräknas ge 1000 lass. Förutom den tegel som begagnas från gamla kyrkan beräknar han ytterligare 48.000 murtegel och 7500 taktegel. Sedan han beräknat hur mycket virke, som kan gå åt och kostnaden härför gör han även en kostnadsberäkning för arbetslöner, glasmästeriarbete och reparationer och kommer han fram till en slutsumma på "Summa Summarum" Banco Riksdaler 10.251. "Därjämte är upprättat förslag om transportkostnader, i vilket observeras 1500 lass åtskilliga materialier från gamla kyrkan och allt övrigt från Östra Torp samt ett lass huggen sten från 6 mils avstånd."

Ritningarna, kostnadsförslaget ävensom förslag till predikantstol insändes till Kongl. Öfver Intendent Embetet och återkommande den 15 juni månad 1855 godkända.

Så håller man då allmän sockenstämma i Lilla Ise kyrka den 19 augusti 1855 för att besluta angående uppförandet av den nya kyrkan. Stämman, under ordförandeskap av vice pastor H. Helander, framhåller först, liksom byggmästare Magnus Cederholm gjort kyrkans otillräckliga utrymme på grund av den allt mer växande befolkningen och de oskäligen höga kostnader, som lagts ner och kommer att läggas ner, om kyrkan skulle kunna begagnas några år till. Man menar att man har råd att bygga ny kyrka. Kyrkans kassa är betydande. Med utestående fordringar har man tillgång till 11—12.000 Riksdaler Banco. Sockenborna enas om följande beslut. Entreprenadauktion skulle hållas för kyrkobyggnads uppförande med därtill åtgående materialier och skall kyrkan uppföras på avsedd plats i Västra Torp, grundvalarna skulle läggas till hösten, byggnaden skulle vara under tak

nästa år vid oktober månads slut och målning ske under våren 1857. Kyrkan skulle utföras enligt uppgjord ritning och kostnadsberäkning. Församlingsborna ville ha den gamla kyrkan kvar för gudstjänsterna tills den nya kunde tagas i bruk. För den skull beslöts, att entreprenören skulle erhålla 500 Riksdaler som ersättning för de materialier han annars erhållit. All matjorden skulle på byggmästarens bekostnad bortforslas och grundvalarna till kyrkan skulle läggas minst två alnar djupt. Entreprenören skall bestrida lossning av gråsten, grus, sand och dylikt och hålla noga tillsyn, att endast fullgoda ämnen framkördes och erhåller han de dagsverkare, som församlingens husmän, fiskare och hantverkare åtagit sig att utan ersättning ställa till förfogande med tre vardera och beräknade man dagsverkena till 270, kanske mer och kanske mindre. Det enda gnislet på sockenstämman var vid behandlandet av transportererna, som församlingens åboar och arrendatorer åtagit sig. Var och en var skyldig att lassa så mycket ett par hästar orkade eller i varje fall försvarligt lass. En och annan hemmansägare eller brukare hade uttalat sitt missnöje över att utan ersättning utföra körslor av materialier till den nya kyrkan. Västra Torps åboar hade nämligen inköpt och skänkt ett tunnland jord till byggnad och kyrkogård och därjämte måste församlingen på egen bekostnad inhägna kyrkan med passande ringmur. Det medgavs, att de haft och fingo dryga uppoffringar för den nya kyrkan, varför det nu föreslogs att transportererna av materialier skulle bestridas av kyrkokassan, vilket vann församlingens enhälliga bifall.

Sockenstämmans protokoll blev uppläst, justerat och godkänt söndagen den 26 augusti 1855. Redan tre dagar senare, den 29 augusti 1855 sändes handlingarna till Konungens Höga Befall-

ningshavande i Malmöhus län och Högvördiga Biskops Embetet i Lund. I skrivelsen hänvisar pastor Hellman till de i sockenstämmans protokoll omnämnda orsakerna till nödvändigheten av ny kyrka och församlingens goda ekonomi. Han skriver, att det är församlingens enhälliga önskan att få lägga grundvalarna till kyrkan redan till hösten och anhåller att arbetet utlyses på entreprenad. I resolution utfärdad den 13 september 1855 och under tecknad å landshövdingeämbetets vägnar av W. Troil och å biskopsämbetets vägnar av N. M. Melin beslöts, att auktion på kyrkobygget skulle ske fredagen den 19 oktober 1855 kl. 10 såväl å Landskontoret i Malmö som vid Lilla Isie kyrka. Byggnadsvillkoren hade blivit godkända med undantag av tiden för grundläggningen, att därest det inte kunde ske på hösten skulle denna uppskjutas till våren. Vid auktionen visade det sig, att inte någon av de byggnadsherrar, som kommit tillstädes, vågade lämna in anbud. Skälet till detta var att priserna hade sprungit i höjden sedan kostnadsförslagets upprättande. Pastorsämbetet insänder nu en anhållan, att församlingen själv får tillåtelse att göra upp ackord med en byggmästare, som den har förtroende för och när så skett insända kontrakt och borgensförbindelse till landshövdingen och biskopen. Ansökan insändes den 3 november 1855 och återkommer den 16 i samma månad, då ansökan beviljades, dock med den förutsättningen att Konungens Befallningshavande och Biskopsämbetet förbehåller sig rätten att pröva det ingångna kontraktet. Vid sockenstämma söndagen den 27 januari 1856 behandlar man resolutionen och man beslutar att tillkalla unge byggmästare Johan Cederholm, antagligen en son till ovannämnde Magnus Cederholm, för vilken församlingen har det största förtroende.

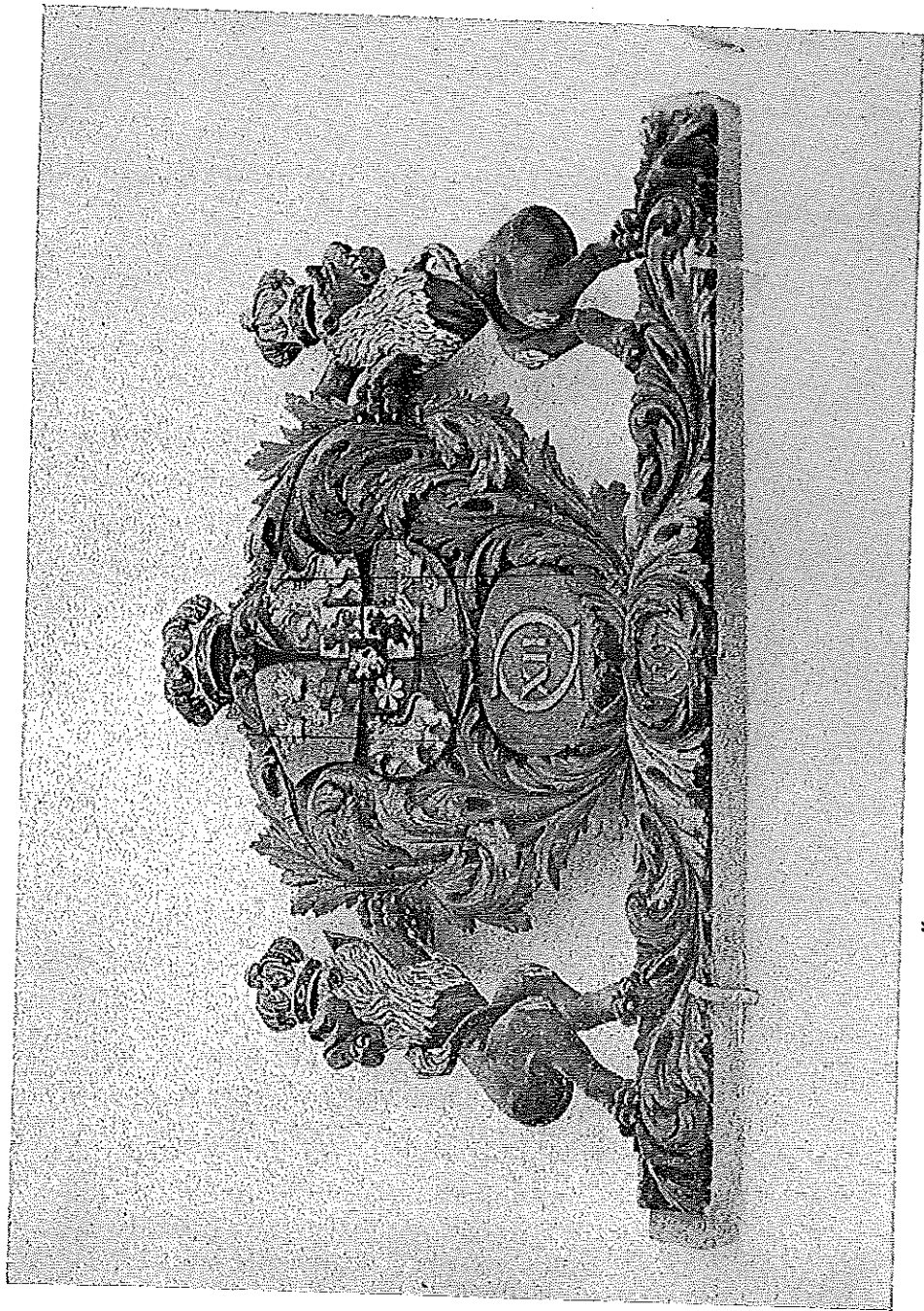
Denne kommer och vid den viktiga sockenstämman i Lilla Isie den 24 februari 1856 träffas överenskommelse. Förslaget är exakt detsamma som fadern uppgjort den 5 september 1854, dock har priserna överlag justerats. Så skrives kontrakt med byggmästare Johan Cederholm i Västra Torps skolhus och man ser, att kontraktet upprättats i förväg av byggmästaren ända fram till där summan anges å 13.500 Riksdaler Banco, då annat bläck användes. Av kontraktet erhålla vi de upplysningarna, att grunden till den nya kyrkan skall läggas hösten 1856 och kyrkan med torn skall vara under tak vid oktober månads slut 1857 och vara fullt färdig till offentligt bruk den 24 juni 1858. Kyrkans stolar, dörrar, altarring och predikstol skall målas i stark ljus ekfärg och korset på altaret skall förgyllas i äkta guld. Förutom den 13.500 riksdalerna skall byggmästaren ha den gamla kyrkans gråsten och murtegel, "kommande allt öfvrigt såsom taktegel, fönster och jern att tillkomma församlingen med skyldighet för dem att deltaga vid nedrifningen, som får ske i mars månad 1857". Av detta sistnämnda kunna vi draga den slutsatsen, att från april månad 1857 ha sockenborna hänvisats till Östra Torps kyrka till dess att nya kyrkan inviges den 8 augusti 1858. I kontraktet bestämmes även i vilka etapper byggmästaren skall få lyfta sina pengar. Under ansvarstiden på sex år skall 1000 riksdaler innehållas av församlingen men byggmästaren erhåller under hela tiden 5 % på pengarna. Kontraktet är undertecknat å Lilla Isie kyrkas sysslomans vägnar av H. Hellman, Ola Jönsson och Ola Andersson samt å församlingens vägnar av Per Persson, Anders Nilsson, Anders Holgersson, Anders Persson och Lars Andersson. Den 28 mars 1856 insände pastor Hellman det överenskomna kontraktet till prövning ävensom borgensförbindelse och det gamla och det

nya kostnadsförslaget. Det dröjde ända till den 5 juni innan Landshövdingeämbetet och Biskopsämbetet utfärdade resolution men denna var desto mera gynnsam. Man godkände det uppgjorda kontraktet och anser att skillnaden mellan det gamla och nya kostnadsförslaget ej på långt när motsvarar det ökade priset på byggnadsmaterial.

Kyrkan har under de gångna åren utlånat sina medel mestadels till åboar men även en och annan mjölnare, fiskare och husman mot 6 % ränta. Revers och borgen ha ställts och även inteckningar ha tagits. Vid budgetårets slut 1855—56, då den nya kyrkan skall påbörjas på hösten är de utlånta medlen 10.448 och den under det gångna året upplupna räntan 560. Lånen uppsågas nu och så läggas grundvalarna hösten 1856. I mars månad 1857 brytes så den gamla kyrkan ned och vi kunna för våra inre ögon se vagnarna och fororna fyllda med sten från kyrkans murar och valv på väg ned till byggnadsplatsen i Västra Torp. När man rev de gamla murarna påträffades en hel del s. k. borgarkrigsmynt, som präglades under 1300-talet. Antagligen har någon gömt sin skatt på någon plats i kyrkans murar och sedan aldrig fått tillfälle att hämta den igen. Kanhända ligga fortfarande åtskilliga av dessa dåligt präglade silvermynt på den gamla kyrkoplatsen. Sedan kyrkan rivts ner anordnar man auktion på det som återstår sedan byggmästaren fått sitt och vi läsa i kassabokens inkomstsida för räkenskapsåret 1856—57: "extra inkomst för försäljning av gamla kyrkans stolinredning, fönster och trädbråte 207 riksdaler". Först nästa år, antagligen då kyrkklockorna tagits ned och hängts upp i nya kyrkans torn, säljes gamla klockhuset eller stapeln och en del gammalt timmer för en kostnad av 195:51. Vid denna tid reser sig den nya kyrkan

i Västra Torps by. Byggandet hade inte gått helt utan missöde. En brygga från marken upp mot kyrkans murar och torn, vilken användes för transport av sten och murbruk rasade samman och drog med sig sex murare och hantlangare. Den ene dödades omedelbart och de andra skadades svårt, i synnerhet en murare vid namn Liljedahl från V. Torp, vilken knäckte ryggen i fallet.

Kyrkan byggdes enligt det uppgjorda kontraktet, byggmästaren fick regelbundet sina pengar enligt de stipulerande betalningsterminerna och slutligen kunde kyrkan insynas och godkännas den 23 juli 1858 av byggmästare Ljunggren i Trelleborg, densamme som fem år tidigare gjort upp ritning till utvidgning av den gamla kyrkan. En sak måste emellertid ordnas, innan den nya kyrkan kunde tagas i bruk och det var frågan om stodelningen. Det har alltid stått strid om denna fråga. Kanske att det var nödvändigt för ordningens skull att sådan stodelning måste finnas, annars tycker man att denna okristliga ordning att placera folk i kyrkobänkarna efter deras ställning i samhället borde åtminstone ha försvunnit, när den nya kyrkan togs i bruk. Denna nya stodelningen uppgjordes den 30 juli 1858 och här kallas kyrkan redan efter byn Västra Torps kyrka. Första kyrkbänken är för nattvardsbarnen. Männens placeras i södra bänkarna och kvinnorna i norra. Efter nattvardsbarnen sitta åboarna till och med bänk nr 13 och deras hustrur på andra sidan gången vid samma nummer. Stolarna nr 14—17 är för Lilla Isie och Västra Torps husmän och deras kvinnor. Stolarna 18—25 äro avsedda för fiskare och husmän å Böste och för deras kvinnor i samma stol andra sidan gången. Sista stolen nr 26 är för drängarna å Böste och pigorna i samma stol andra sidan gången. De som gjorde upp förteckningen hade blivit därtill utsedda

Kungövapnet, som nu är upphängt i nya kyrkans vapenhus.

av församlingen och voro Nils Andersson, Per Persson, Anders Nilsson, Ola Andersson, Anders Holgersson och Ola Andersson. Förteckningen blev uppläst för Lilla Isie församling från predikstolen i Östra Torps kyrka den 1 augusti 1858, alltså söndagen innan den nya kyrkan i Lilla Isie invigdes.

Ring in gudstjänsttid.
Hjärta och hand,
tanke och tunga,
folket, vårt land,
gamla och unga,
gärning och kall
Gud skola dyrka.
Världen all
blive Guds kyrka.
Glöm misströstan, min själ,
vet, oss Gud ej försmår.
Sörj, o folk, för ditt väl,
ring in gudstjänsteår.

Sjung in arbetstid.
Släktenas rad
räcker oss handen,
kämpen som bad,
skald rörd av anden.
Mödornas blod,
arbetets tunga
kräva sitt mod.
Tro gör oss unga.
Heliga minnenas här
tecknar i dunklet spår.
Framåt vår lösen är.
Sjung in arbetsår.

Bed in hjärtefrid.
Bröder, i dag
medan vi vandra
vare vår lag:
hjälpa varandra.
Oförrätt gjord
hjärtat belastar,
nåden förspord
tyngden avkastar.
Glöm det tillrygga, min själ
Herre, o var oss blid,
se i din hand är vårt väl.
Bedjom in evig frid.

KYRKOPLATSEN OCH KYRKOÅRDEN.

En av de första åtgärder, som måste vidtagas i förberedelserna till uppförande av en ny kyrka var givetvis att utse kyrkoplatsen. Av de dokument och handlingar, som föreligga, förstår man mycket väl, att det är åboarna i Västra Torp som driva på i det syftet att kyrkan skall förläggas i deras by.

Så tidigt som den 8 mars 1853 ingiver hemmansägare Anders Nilsson å Västra Torp nr 9 en skrivelse till sockenstämman, i vilken skrivelse han framhåller, att det blivit allt mer och mer uppenbart att församlingen behövde en ny kyrka och kyrkogård. Orsakerna härtill är de kända. Samma motiv möta oss här som tidigare. Den gamla kyrkan är skröplig, ringa till utrymmet med hänsyn till församlingens tillväxt och ligger ogynnsamt till, belägen som den är i ett hörn i socknen. Då han själv anser att kyrkan skall ligga mitt i socknen är han beredd att gå församlingsborna till mötes på halva vägen och förklarar sig villig att sälja ett tunnland jord för 333 Riksdaler Banco och om det är församlingens önskan är han beredd att avstå ytterligare ett halvt tunnland för 166 Riksdaler. Samma dag, alltså den 8 mars 1853, upprättades ett köpekontrakt mellan Anders Nilsson och byns åboar, i vilket han säljer ett och ett halvt tunnland för en överenskommen köpesumma av 500 Riksdaler Banco och om jorden togs i anspråk till kyrkoplats och kyrkogård skulle för varje år kyrkokassan betala 2 Riksdaler Banco som avgäld. I kontraktet står Anders Nilsson som säljare och följande byamän i Västra Torp som köpare: Per Persson, Per Larsson, Ola Andersson, Anders Holgersson, Anders Persson, Anders Persson, Ola Jeppsson, Hans Holgersson, Ola Christoffersson, Lars Nilsson, Pehr Nilsson, Erick Larsson, Nils Larsson, Olof Andersson, Ras-

mus Larsson, Sissa Pehrsson, Ola Olsson, Jeppa Andersson, Jeppa Larsson, Ola Nilsson, Ola Christoffersson och N. Engström.

Köpebrevet godkändes vid sockenstämma söndagen den 14 januari 1855 och undertecknades detta av församlingens vice pastor H. Hellman och å Västra Torps byamäns vägnar av Ola Andersson, Anders Holgersson och Pehr Pehrsson.

Vid allmän sockenstämma söndagen den 15 juli 1855 beslöt man, att utverka förordnande för ingenjör Georg Gustafsson att förrätta avsöndring och utstakning av lämpligt jordområde till kyrkoplatsen och kyrkogården.

Den 21 september kommer så ingenjören och lantmätaren Georg Gustafsson. Till förrättningen anmälde sig som gode män hemmansägaren Per Bertilsson från Södra Åby och hemmansägaren Matts Persson från Stora Isie, å kronans vägnar ingen, å domkapitlets vägnar kyrkoherde Duvander, som därtill framvisade sitt förordnande, för Västra Torp åboen Anders Nilsson och för Västra Torps by Per Persson, Olof Andersson, Ola Andersson, Lars Nilsson, Jöns Jönsson, Rasmus Larsson, Per Olsson, Per Olsson, Jeppa Larsson, Per Nilsson, Ola Jeppsson, Anders Persson och Anders Nilsson och för Lilla Isie by Ola Jönsson. Dessutom var församlingens pastor H. Hellman närvarande.

Sedan man kommit överens om att byggnadstomten och kyrkogården skulle utstakas till ett område av ett tunnland på Västra Torp nr 9 tillhörig mark från vägen genom byn österut begåvo sig samtliga till platsen och bestämdes området sydvästra hörnet 56 alnar norr ifrån nordvästra hörnet av byns vattning invid gatan, varefter kyrkogårdens bredd utmed vägen togs till 88 alnar samt längden österut till 159 alnar. Man stakade ut området och slog ner rören. Det bestämdes att till "stöjdrum och hålle-

plats" skulle inom de utstakade gränserna avskiljas fyra alnar å västra sidan och 2 1/2 på de övriga sidorna. Såsom årlig avgäld skulle innehavaren av Västra Torp nr 9, som avyttrat området, erhålla 3 Riksdaler Banco den 1 februari och får denna avgift inte under något villkor ändras. Kostnaden för lantmäteriförrättningen uträknades efter 1834 års Kongl. Lantmäteritaxa till 21 Riksdaler och 26 skilling. Protokoll sattes upp och upplästes för de närvarande, vilka satte sina namnteckningar därunder.

Men ytterligare en förrättning skulle företagas, vilken ägde rum den 3 juli 1856. Den s. k. jordundersökningsnämnden bestående av Ola Jönsson i Lilla Isie samt Lars Nilsson och Anders Holgersson i Västra Torp sammanträdde på anmodan av köpare och säljare i överensstämmelse med Kongl. Maj:ts nådiga förordning angående hemmansklyvning för att avgiva sitt yttrande. Jordundersökningsnämnden förklarar, att det ej kan komma ifråga om att avgiva yttrande angående köparna utan enbart säljaren. Nämnden konstaterar, att efter försäljningen återstår av Anders Nilssons hemman 57 tunnland prima jord, på vilken vinter som sommar kan hållas fem parhästar, fyra kor och 12—16 får och anser nämnden att säljaren kan anses "fullt besutten." Till sist föreslår den att såsom årlig avgäld för det avsöndrade området erlägges 24 kappor korn, vilket bör utgå efter gällande medeltaxa. Nytt köpebrev blev upprättat och undertecknades av Anders Nilsson och Sissa Andersdotter och deras egenhändiga namnteckning bestyrktes av A. Fransson, skollärare i Västra Torp och Rasmus Andersson, dräng å nr 6 Västra Torp. Denna handling blev uppläst och infördes ordagrant i domboken för framtida säkerhet vid lagtima sommartinget med Vemmenhøgs härad å tingsstället i Anderslöv den 23 augusti 1856. Några må-

nader senare, den 20 oktober fastställdes även i domboken det av lantmätare G. Gustafsson utstakade området. Några besvär hade inte inkommit och handlingen hade alltså nu vunnit laga kraft. Det var ju högt på tiden, ty just i dessa dagarna tagas de första spadtagen till grund för den nya kyrkan.

Kyrkogården har sedan 1858 utvidgats två gånger. Första gången tog man i anspråk ett område norr om byns norra "vanning" och andra gången sålde kantor Theodor Gerdtsson ca 3000 m² av sin jord norr om kyrkan. Detta område invigdes 1937 av dåvarande kontraktsprosten G. G. Lundblad i Källstorp. När detta område införlivades med kyrkogården måste norra delen av kyrkogårdsmuren rivras ner och en ny uppföras, vilket arbete utfördes av Lars Mårtensson i Böste.

Kyrkogården är mycket vacker och välskött med sina vita ringmurar och grindstolpar. Det är något ljust och fridfullt över kyrkogården vid kyrkan. Hur en församling vårdar griftegården och de efterlevande sina fäders gravar kommer alltid att vara en mätare på ett folks kultur. Under det gångna seklet har på denna kyrkogång jordats endast några generationer. De böra ej glömmas bort, varken de mera kända eller de som mindre bemärkta framlevt sitt liv i församlingen. Gå stilla fram längs gångarna vid kyrkogårdens kvarter, då helgmålsklockan ringer eller eljest då du besöker griftegården. Våra kära, som vila här, är inte så långt ifrån oss. Anders Österling har i en dikt "Lantlig kyrkogård" givit uttryck för samhörighetskänslan med dem, som där vila:

Det är ett folk av levande personer,
ehuru boende på undantaget,
och den som läser korsens inskriptioner
blir snart bekant med hela byalaget.

Se — blott en kalkmur skiljer från varandra
en by för livet och en by för döden,
och var den ena fick är lik den andra
med sol och lummighet och människoöden.

Den enas gröngräs är den andras svepning
och i min dröm fördjupas detta grannskap
och blir en släktidyll, en livsupprepning
av samma människor i samma landskap.
Byns barnaröster äro eftermälen,
som klinga trösterikt bland korsens skogar,
och död är liv, så länge bygdesjälen
går lugnt i arv med sädesfält och plogar.

DEN 7 OCH 8 AUGUSTI 1858.

Under dessa två dagar för hundra år sedan visiterades församlingarna av kontraktsprosten i Äspö P. L. Holmberg, som även fått biskopens förordnande att inviga församlingens nybyggda kyrka och nyanlagda kyrkogård. Församlingens vice pastor var H. Hellman, som till detta tillfälle utarbetat sin ämbetsberättelse. I första paragrafen framhåller han, att förhållandena äro likadana nu som vid den sistlidna visitationen, till vilken han hänvisar. Så kan också nu hänvisas till denna, som beskrives under kapitlet "En visitation för omkring hundra år sedan". Det är likväl skada, att protokollen vid visitationen den 7 och 8 augusti 1858 äro så kortfattade, då man gärna hade velat få upplysning något närmare, hur det tillgick vid detta tillfälle och i synnerhet på invigningsdagen den 8 augusti.

När kontraktsprosten anlät samlas de senaste årens konfirmander till det sedvanliga förhöret, vilket hålles i Östra Torps kyrka. Alla infinna sig utom en pojke, om vilken det upplystes att han gått till sjöss. Vid det förhör, som hålles först av pastor

Hellman och sedan av kontraktsprost Holmberg, visar det sig att alla ha mycket goda kunskaper. I synnerhet utmärka sig flickorna. Konfirmanderna ha undervisats i vice pastorns bostad från december månad och fram till pingst. De ha samlats, flickorna för sig och pojarna för sig, två dagar i veckan och blivit undervisade efter Luthers lilla katekes och med Svebilii förklaring. En och annan gång kan det inträffa, att en och annan får gå ett år till för att tillgodogöra sig undervisningen.

Sedan förhöret med konfirmanderna ägt rum denna lördag den 7 augusti 1858 samlas man till specialvisitation i Östra Torps prästgård och till denna ha kallats kyrkovärdarna, kyrkorådsledamöter, skolstyrelser, klockaren och lärarna vid de fasta skolorna. I pastoratet finnas nu fem skolor med lika många lärare. De två skolorna äro s. k. fasta skolor med var sin examinerad folkskollärare. De tre mindre skolorna äro belägna på fiskelägena Smyge och Böste samt i Cimbermarken. Vid dessa mindre skolor avlönas lärarna efter överenskommelse med skollaget och de ha sin kost genom s. k. omgång, d. v. s. från hus till hus. Varje år får skollärarna förteckning över de barn, som befinna sig i skolåldern. Förhör eller examen anställes minst en gång om året och ibland oftare.

Pastor redogör i sin ämbetsberättelse angående den nya kyrkan, dess storlek, kostnad och de olika etapparna för uppförandet, vilket vi äro väl förtrogna med av det föregående. Beträffande den gamla kyrkogården i Lilla Isie skall denna bibehållas, enligt beslut fattat på sockenstämma, och skulle någon äldre församlingsbo önska att få bli begravd där i närheten av de sina skall detta beviljas och skall detta i framtiden få ske så länge endast två församlingsbor önska detta.

I slutet av sin ämbetsberättelse kommer pastor Hellman fram till det sorgliga konstaterandet, att även i detta pastorat börja visa sig de första tecken till villfarelse. Det hade inrapporterats till honom, att en mormon under mars och april månad hade strykit omkring längs kusten och gjort besök i husen. Han hade, så snart han hört talas därom, gett sig dit och kört bort mormonerna och allvarligt förmanat dem, som lyssnat till den falska läran, att taga sig väl i akt. Han hade undervisat och förmanat dem som visade en viss tendens att låna sitt öra åt denna villfarelse. Två kvinnor, eller "fruntimmer" som det heter, hustrun Ingar Göthe i Östra Torps fattighus och pigan Kjersti Andersdotter å Böste nr 10 hade kallats inför kyrkorådet föregående söndag och hade då erkänt, att de hade blivit omdöpta på mormoniskt vis av en kringstrykande skraddare vid namn Carlsson. Trots att kyrkorådet hade förmanat dem att överge sin villfarelse hade de båda vägrat. Hustrun hade under den gångna veckan flera gånger varit i pastorns bostad och erhållit undervisning och båda kvinnorna hade fått anmodan att infinna sig denna dag.

Ett annat bedrövligt fall relaterade även pastorn i sin ämbetsberättelse. Det gällde en avskedad dragon, Hans Krut, som för sitt osedliga leverne hade dömts av häradsrätten att undergå enskild kyrkoplikt. Han hade inte fullgjort detta; trots att han vid upprepade tillfällen uppmanats därtill. Under flera år hade han uteblivit från nattvarden och det var alla bekant, att han fortsatte sitt ogudaktiga liv. Varken kvinnorna eller mannen infunno sig vid visitationen men kontraktsprost Holmberg uppmanade pastorn att icke tröttna i sina själavårdande omsorger för dem.

Den andra visitationsdagen, den 8 augusti, är alltså den

stora invigningsdagen. Båda församlingarna hade kallats kl. 9 f. m. till Lilla Isie kyrka, "nu mera i Västra Torps by centralt och välbelägna kyrka." Visitatorn inviger först kyrkogården med ett lämpligt tal och högtiden omramas med psalmsång. Han assisteras därvid av för att använda den titulatur, som användes i visitationsprotokollet Herr Prosten och Ordens Ledamoten Magister Chr. Tegnèr i Källstorp, Herr Prosten Magister L. G. Palmquist i Tullstorp, kyrkoherden i pastoratet Herr H. P. Bokelund samt tjänsteförrättande vice pastorn Håkan Hellman. Det fanns många prostar på den tiden. Det var lönande för biskopen och biskopinnan att utse kyrkoherdar till prost över egen församling. Efter kyrkogårdens invigning tågade kontraktsprosten med samma assistenter in i den vackra, ljusa och rymliga kyrkan och invigde församlingens nya helgedom enligt ritualen inför så många åhörare, som kyrkan kunde rymma. Efter invigningen höll vice pastor Hellman predikan och därefter följde allmänt kristendomsförhör varvid kontraktsprosten biträdades av prosten m. m. Chr. Tegnèr. Man konstaterade, att församlingarna visat ganska för-svarlig och redig kristendoms-kunskap. Förhöret avslutades med ett kort avskedstal och sedan välsignelsen nedkallats över församlingen avslutades invigningsgudstjänsten med en psalmvers. Därpå avlägsnade sig kvinnorna och ungdomen medan männen stannade kvar för att övervara själva visitationsstämman, varvid behandlades de ärenden, som ämbetsberättelsen gav anledning till, i huvudsak det som ovan omnämnts. Man konstaterar dessutom att fyllerilasten i det närmaste har avtagit, att ingen smygkrog finns numera och att för båda församlingarna anskaffats tidskriften Läsning för folket. Visitationsprotokollet är undertecknat av P. L. Holmbèrg, H. P. Hellman samt församlingarnas kyrko-

vårdar Ola Andersson, Nils Andersson, Anders Pehrsson och Lars Jönsson. Protokollet upplästes i vad det avser andra visitationsprotokollet i Östra Torps och Lilla Isie församlingar söndagen den 26 december 1858 av vice pastor Håkan Hellman.

Det hade varit intressant om man fått veta vilka psalmer, som sjöngos och fått taga del av kontraktsprostens invignings-tal ävensom pastorns predikan denna dag men inga upplysningar ha här stått att få och det är väl mindre troligt att sådana numera kunna uppsåras. Och ändå så kunna vi genom att gå tillbaka till den tidens kyrkohandbok erhålla en klar bild av hur det gick till. Det heter här, att när allt är i ordning sjunger församlingen psalmen "Hela världen fröjdes Herran", varunder prästerna iklädda skrudar gå från sakristian. Den som förrättar invigningen träder fram till altaret och assistenterna stanna på vardera sidan "Altardisken". Sedan psalmen avslutats läser den som inviger kyrkan: "Helig, Helig, Helig, Herre, Gud allsmäktig. Fulle äro himlarne och jorden af Din härlighet. Uppfyll ock nu, med Din ära och härlighet, detta Ditt Tempel och alla Christnas hjertan, för Ditt heliga namns skull". Därefter hålles invignings-talet och när detta är slut säges: "I nåd hörde Herren Salomos bön öfver Jerusalems tempel. Nedkalle ock våra förenade böner välsignelse öfver denna helgedom". Assistenterna falla på knä och så följer en lång bön, där det bedes för att ordet skall bliva välsignat, för barnen som döpas, för konfirmanderna, för nattvardsgästerna och för dem, som inför altaret lova att hålla samman i kärlek och tro. Vi citera ur denna bön: "Vake Dina ögon dag och natt öfver detta tempel, som nu till Din ära helgas. Böj Dina öron till de böner, som Dine tjänare på detta rum för Dig frambära. Mätte Du höra Dina tjenares, Ditt folks suckar, dem

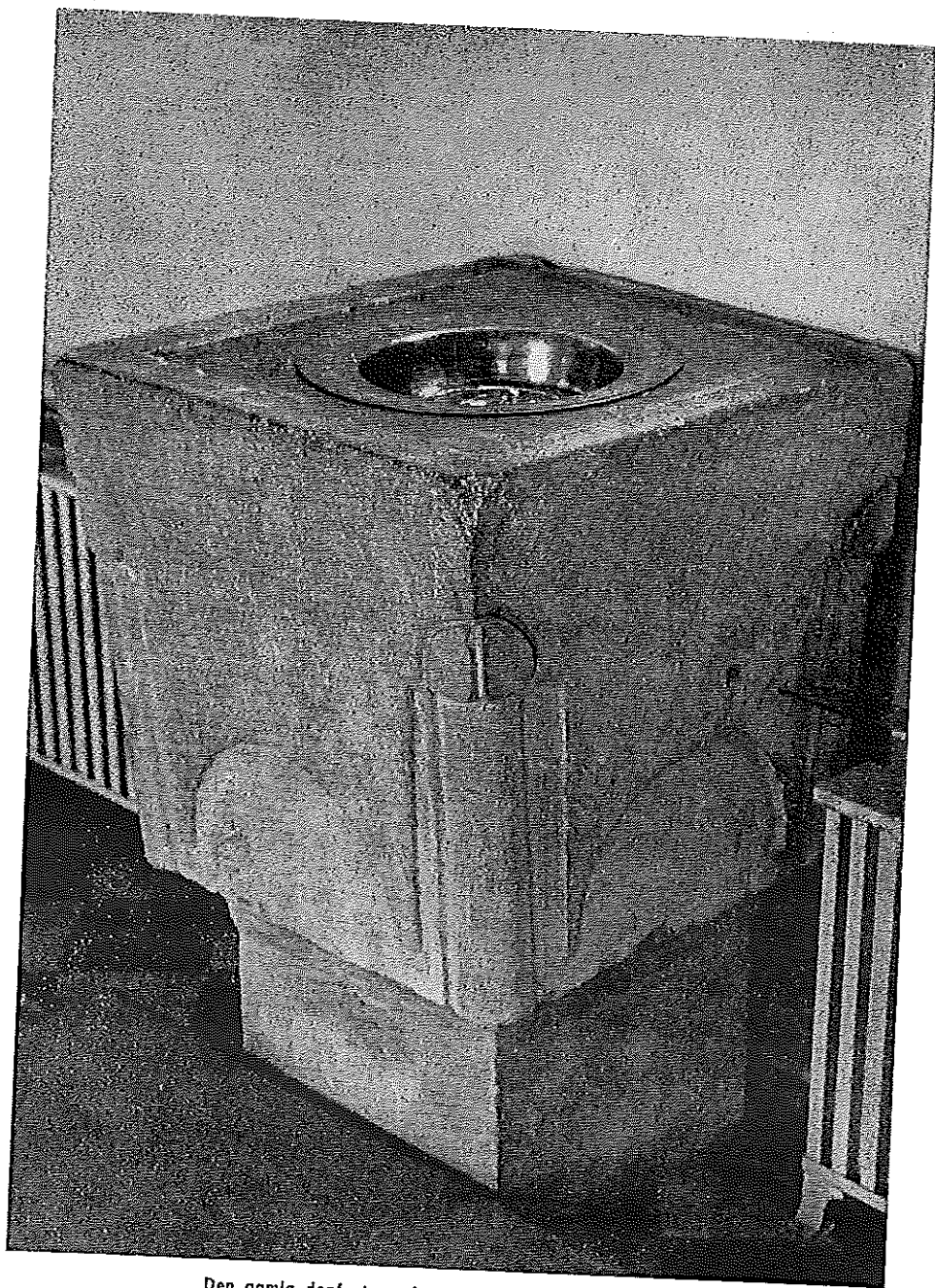
de, samlade på detta rum, inför Dig utgjuta. Måtte deras bön framkomma till Din thron. Måtte Du, när Du dem hör, nådig vara". Efter den långa förbönen uppstämmer församlingen psalmen "Min själ skall lova Herren". Sedan läser assistenterna valda skriftspråk och invigningen avslutas med välsignelsen och psalmsång. Enligt den tidens kyrkohandbok föreskrevos särskild bön på predikstolen och särskild vid altaret efter predikan då en kyrka invigdes.

Så har det alltså ungefär tillgått, då Lilla Isie nya kyrka för hundra år sedan invigdes och säkerligen har församlingen sjungit den psalm av Samuel Ödman som var intagen i den gamla psalmboken under nr 320. Vi återge den första och sista versen såsom de lyda enligt nuvarande psalmbokens nr 220:

Se, milde Gud, i nåd ett samfund dig till ära
I dag från detta rum sitt första offer bära.
Med ödmjukhetens hopp och tacksamhetens ljud
Vårt lov vi ägna dig, vår Fader och vår Gud.

Nu, Fader, åt din vård vi detta tempel lämna.
Oss blive denna dag ett heligt fröjdeämne.
O Herre, låt ditt folk med renade begär,
Ditt stora namn till pris, dig alltid möta här.

Den gamla dopfunten, placerad vid korets södra vägg.

FORÄNDRINGAR I KYRKAN EFTER ÅR 1858 OCH NÅGOT OM KYRKANS INVENTARIER.

En kyrka behöver ständig tillsyn och omvårdnad. Det finns ej någon anledning att beröra de vanliga underhållsarbetena, som gjordes å Lilla Isie kyrka under det första halvseket efter den nya kyrkans tillkomst. Kyrkan var ju ny och underhållet av kyrkan blev därför ganska obetydligt. Men när ett halvsekel hade gått till ända var det åter tid för ganska betydande förändringar, särskilt med tanke på kyrkans interiör. I början av februari 1910 ansökte församlingen genom v. pastor, sedermera kyrkoherde Ernst Cederberg hos Kungl. Maj:t om upptagande av ett lån å 6000,— kr. för restaurering av kyrkan och för byggande av ett materialhus, vilket senare hade kostnadsberäknats till kr. 6.757:50. Detta beviljades den 15 april 1910 och lånet upptogs i Wemmenhögs Härads Sparbank. Förändringarna gällde beträffande kyrkan nya kyrkobänkar och att gången skulle beläggas med mosaikplattor. De nya kyrkobänkarna utgjorde en gåva av kyrkovärden Ola Anderssons dotter Karna Olsson, vilken, såsom vi också skola få se i fortsättningen, berikat kyrkan med stora och värdefulla gåvor. Förslaget till kyrkostol hade uppgjorts av en byggmästare C. Werner. I yttrande från Kungl. Överintendentämbetet förklarade man sig intet ha att erinra mot cementplattor, dock skulle dessa inte vara i lysande färger. Däremot godkände man inte förslaget till kyrkobänkar utan översände själv förslag, vilket skulle behandlas av församlingen, sedan givarinnan för sin del godkänt detsamma. Sedan så skett godkändes ritningarna den 9 december 1910. Arbetena påbörjades i mars 1911 och avslutades i juni samma år. Då hade tegelgolvet i kyrkan tagits upp och ersatts med mosaikplattor i svart och vitt. Väggar och valv

hade lagats och putsats. Likaså hade murarna utvändigt lagats och kalkats och fönstren hade försetts med solbänkar. Kyrkstolarna hade tagits ut och nya med dörrspeglar försedda med utskurna druvklasar hade satts upp. Under bänkarna hade man lagt nytt golv av hyfsade och spåntade bräder.

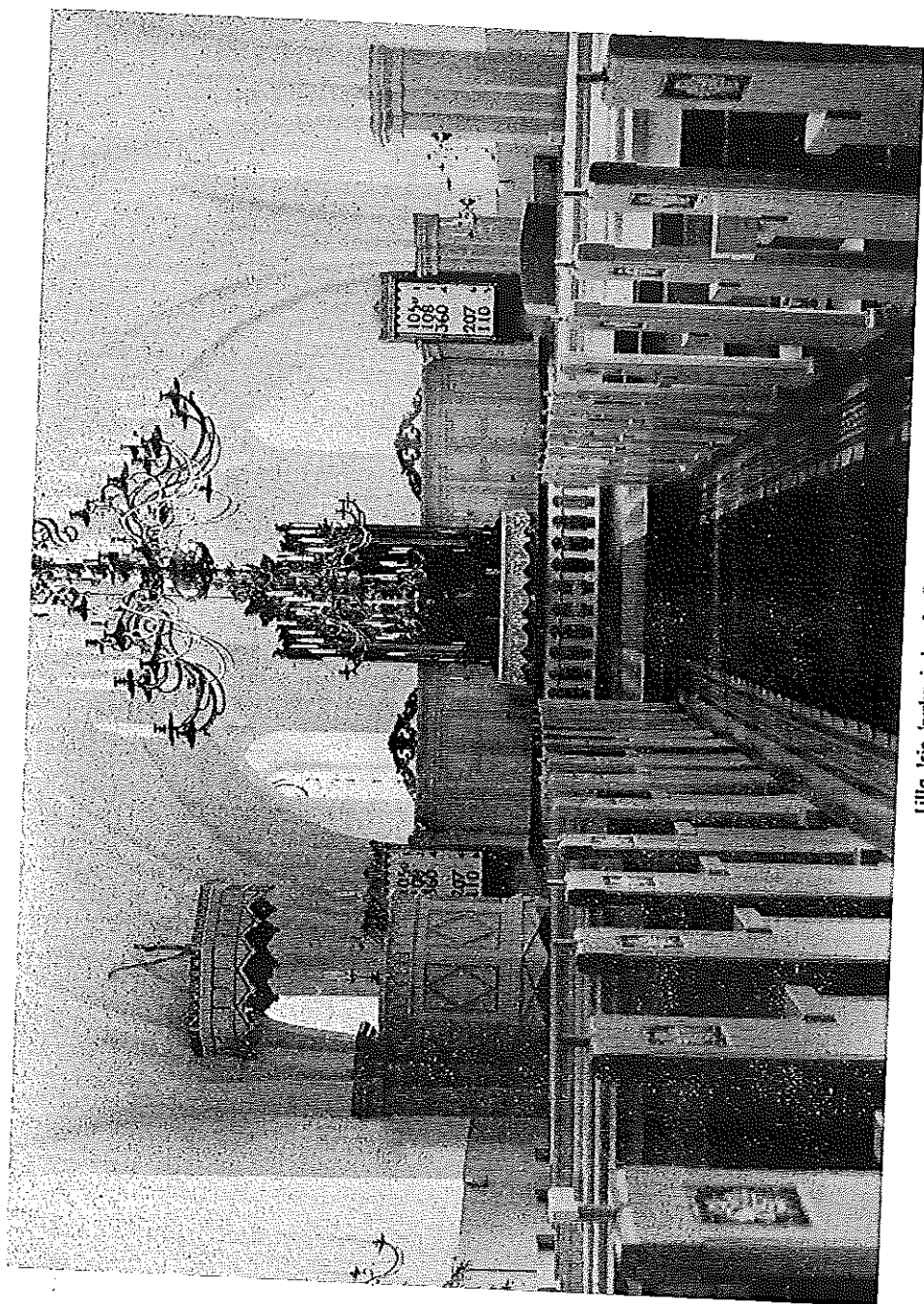
Samtidigt som dessa arbeten utfördes i kyrkan uppfördes vid kyrkogårdens sydvästra hörn ett materialhus, som skulle inrymma spruthus, bårhus, kolbod och klosetter. Innemurarna uppfördes av den tegel, som revs upp från kyrkans golv. Mureriarbetet i kyrkan och uppförande av materialhuset gjordes av byggmästare Anders Jönsson i Södra Åby i enlighet med kontrakt av den 20 mars 1911 och för en arbetskostnad av 718 kr. De nya kyrkobänkarna utfördes av byggmästare Th. Nyman på dennes snickerifabrik i Landskrona och kostade 1.312 kr. Målningsarbetena utfördes av målaremästare J. Odell i Västra Torp för en kostnad av 880,— kr. Att kostnaden blev så låg beträffande materialhuset beror på att församlingen var skyldig att leverera allt arbetsmaterial. Bårhuset restaurerades 1936 och har i fjor och i år helt ändrats och förvandlats till ett prydligt gravkapell.

Ursprungligen uppvärmdes kyrkan av tvenne ugnar, som voro placerade i kyrkans mitt intill långväggarna. På 1930-talet borttogos dessa och man uppsatte en mera effektiv vid norrvägen. Slutligen erhöll kyrkan under år 1949 elinstallation för värme, ljus och kraft.

Orgel fick kyrkan först 1881 bestående av 12 stämmor och två manualer, ett verk av orgelbyggare A. V. Lundahl i Malmö. Under alla år tidigare ledde klockaren församlingssången från koret från den s. k. klockarbänken.

Om predikstolen har det skrivits tidigare. Här kan blott erinras, att den duva, som hänger över predikstolen snidats och skänkts av Rasmus Andersson, Västra Torp nr 5. Den gamla förnämna dopfunten med dopskålen, kungavapnet och nedre delen av gamla altaruppsatsen ha beskrivits i samband med skildringen av hur den gamla kyrkan såg ut. Kungavapnet hänger nu i den nya kyrkan över ingången från vapenhuset in till kyrkan. Dopfunten är uppställd i korets södra sida och nattvardstavlan hänger i sakristian på den nya altartavlans baksida. Den nya altartavlan, som måste anses vara en verklig konstskatt, är målad av professorn vid konstakademien i Stockholm Mårten Eskil Winge 1884. På tavlans nedre högra sida är den signerad med bokstäverna M. E. Winge. På tavlans nedre vänstra sida stå orden: "Skänkt till minne af Kyrkovärden Anders Andersson i Västra Torp född 1852, död 1883". Motivet för altartavlan är Jesus och Marta. Textorden under tavlan ger anvisning härom. Orden äro riktade till Marta i Betania efter det att hennes broder Lasarus hade dött. Textorden i guldpränt lyder: "Jag är uppståndelsen och lifvet, hvilken som tror på mig, han skall lefva, om han än död blefve, och hvar och en som lefver och tror på mig, han skall icke dö evinnerliga. Joh. evgl. 11 Cap. 25—26 v." En märklig detalj i denna tavla har kyrkokassör Ernst Svensson i Västra Torp påpekat för mig. Under Martas armbåge syns en troligen knäböjande figur. Det kan vara kanska svårt att upptäcka det, men har man väl gjort det så synes det mycket klart.

Beträffande kyrkans ljuskronor har den närmast altaret skänkts av kyrkovärden Ola Andersson, den andra av hans dotter Karna Olsson och den tredje av kyrkovärden Holger Holgersson. Förutom de värdefulla gåvor som Karna Olsson skänkt

Lilla 1ste kyrka i dag invändigt.

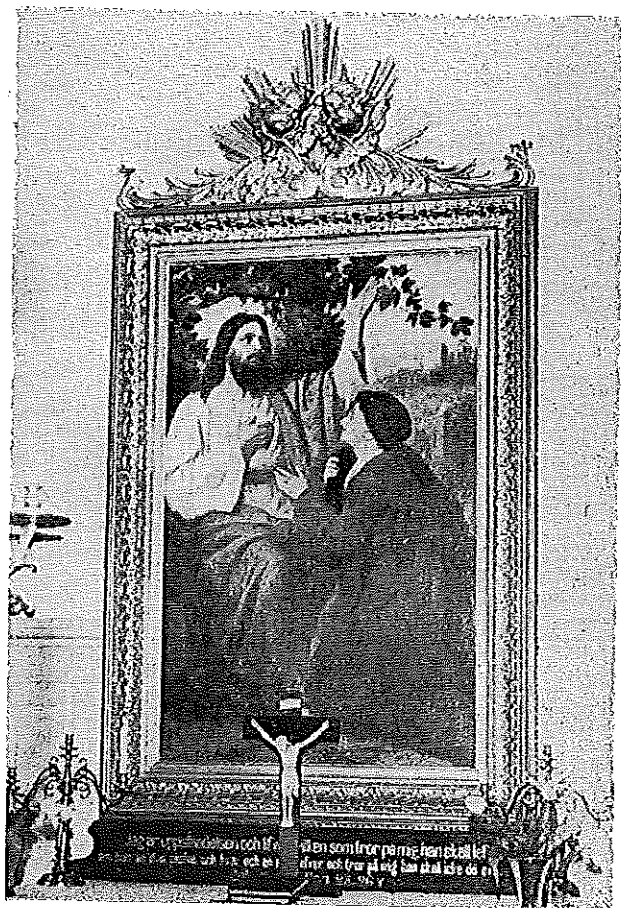
kyrkan har hon även donerat 10.000 kr., varav räntan skall utdelas vid jul till församlingens behövande.

Redan 1867 anskaffade församlingen ett par ljusstakar till altaret för en kostnad av 60 riksdaler enligt vad kassaboken upplyser. Ljusstakarna på predikstolen äro en gåva av förut omnämnde Holger Holgersson och i bårhuset stå ett par järnljusstakar, som skänkts och förfärdigats av smedmästare Anton Lövgren, Västra Torp. Beträffande församlingens krucifix har det tidigare erinrats om det processionskrucifix, som nu finns å Historiska museet i Lund. Innan kyrkan fått den altartavla, som nu dominerar å altaret stod där ett enkelt träkors målat i guld, vilket numera finns i pastoratsmuseet. Ett altarkrucifix står emellertid nu på altaret sedan år 1952. Krucifixet är skuret i Oberammergau och utgör en gåva av församlingens kyrkliga arbetsförening, som med många gåvor smyckat och förskönat kyrkan. Ett annat krucifix, också detta en gåva av arbetsföreningen, finns i gravkapellet.

Kyrkan fick 1835 en ny mässkrud, som enligt kyrkoräkenskapsboken kostade 170 riksdaler banco. Man kan också av de uppgifter, som denna kassabok då och då lämnar, draga den slutsatsen, att den var av röd sammet med guldgaloner. Tyvärr synes denna vara förkommen eller i senare tid bränts upp såsom oduglig. När församlingen en gång fick denna röda mässhake sålde man till Östra Torps kyrka en svart mässhake för 8.32 riksdaler. Kyrkan har emellertid en mässkrud i svart och silver också nu, en gåva av kyrkovärden Anders Herrlin julen 1929. Därjämte har kyrkl. arbetsföreningen skänkt en mässhake i vitt att användas på de stora högtidsdagarna. Kyrkan har tvenne antependier. Det ena är blått och en gåva av fru Hilda Gerdtsson, som själv har komponerat och sytt det. Det andra är en gåva av kyrkl.

arbetsföreningen, som år 1948 kunde överlämna detta antependium, komponerat av textilkonstnärinnan Hillevi Nilsson i Hanas. Detta vita antependium återger Kristus och en stilliserad bild av socknen och kyrkan. Syföreningen har även skänkt en altarmatta och en altarduk, vilken broderats av fru Berta Ranger. Dessa gåvor togos första gången i bruk på nyårsdagen 1941. Skrudar och antependier skifta efter kyrkoårets gång och högtider men på altaret stå alltid två silverbägare, som bära blommor efter kyrkoårets och högtidens prägel. Vid begravning ha de som regel vita blommor. Då sättes den år 1923 anskaffade begravningsspaden med fat av nysilver på det av snickare Anders Olsson, Västra Torp tillverkade mullstället av ek. Vid bröllop bära silverbägarna i regel röda blommor. Då kan bruden bära den av kyrkl. ungdomskretsen i maj 1950 skänkta brudkronan i guld och silver med 20 äkta stenar. Juvelerare Hallberg i Stockholm har förfärdigat den och å brudkronan är inristat orden: "Krona renhets ljuva tecken bringe lycka ifrån Gud".

Vi skola så avsluta med att ange de inventarier, som kyrkan äger och som brukas, då altarets sakrament firas. Hur gammal församlingens nattvardskalk är torde vara obekant. Antagligen stammar den från slutet av 1600-talet eller början av 1700-talet. Den vägde tidigare 38 1/2 lod, men gjordes om 1834 och fick då en vikt av 46 1/2 lod. På sockelkalkens nedre del, noden så kallat, finnas sex fyrkantiga knappar med bokstäverna JESUSC. Till kalken hör såväl patén som oblatask av silver. På oblataskens undersida är inristat: *Benedicta Runström* W: 15 1/2. Bland de sedvanliga silverstämplarna står även D 4, som anger tillverkningsåret 1834 och 12 L, vilket anger silverhalten. Till nattvardskärlet hör även en vinkanna i silver. Tidigare använde man de

Den förnåma altartavlan, målad 1884 av
professor M. E. Winge.

kannor i brunglasserat höganäs-gods, vilka nu stå i sakristians fönster. Silverkannan är en gåva av Karna Olsson. Nattvardskannan har en höjd av 40 cm. med ett fristående kors över locket och har följande inskriptioner: "Detta är mitt blod, det nya Testamentets" och till minnet av givarinnan, "Gåva år 1912 till Lilla Isie kyrka af Hemmansägaren Karna Olsson å Westra Torp nr 12". Samma år som nattvardskalken gjordes om erhöll församlingen sockenbudskärl bestående av kalk och patén att av prästen brukas vid sjukbesök. Kalken är 15 cm hög och har inskriften "Tillhör Lilla Isie kyrka 1834". I botten står inristat: Veger 16 3/8 lod. Kärlen äro försedda med följande stämplor: W, Malmö stadsstämpel (ett griphuvud), D 4 och tre kronor. Bokstaven W, som finns både på den stora nattvardskalken och sockenbudskalken är utan tvekan silversmeden Wallengren i Malmö, ty enligt kyrkans räkenskapsbok för 1833—34 står på utgiftssidan en kostnad för silverarbete till 76,32 riksdaler banco" enl. kvitto af Wallengren". Sockenbudstyget kompletterades år 1945 med en oblatask och en vinflaska i silver, gåvor av kyrkliga syföreningen.

Allt fick sin vigning i kyrkans fann:
Brudgummens löfte till bruden,
Hemmet, de nyföddas kristna namn,
Kämparnas färd till den sista hamn,
Fanah och konungaskruden.

EN BLICK TILLBACKA OCH FRAMÅT.

Om man tänker på det öde, som drabbade den gamla kyrkan i Lilla Isie, så känner man onekligen ett styng av vemod. Det var ju ändå den fädernas kyrka, som hade stått i sex-sju hundra år. Den gamla medeltida kyrkobyggnaden utgör mången gång det enda och det äldsta monumentet i en socken och erinrar om svunna tider. Det är en välgärning, att man fått sina ögon öppnade till att inse vilket oskattbart värde, som ligger i dessa gamla kyrkobyggnader. För hundra år sedan och ett stycke in på 1900-talet hade man ej sinne för det gamla. Det skulle vara nytt och den ena församlingen skulle överträffa den andra i att uppföra en ny kyrka, ofta i den byggnadsstil som kallas "Eslövsgotik". Man rev den gamla kyrkan. De gamla inventarierna såldes eller slogs sönder eller i bästa fall hamnade i den nya tegelkyrkans tornkammare. Under de sista decennierna har man med ljus och lykta sökt efter sådana gamla inventarier och där man lyckats finna dylika ha de restaurerats och fått sin plats i församlingens kyrka. I en och annan församling, där man ej orkat eller velat bekosta nedrivande av den gamla kyrkan har denna under långa år stått såsom ödekyrka. Dessa övergivna ödekyrkor sättas nu i stånd, den ena efter den andra beroende på de ekonomiska resurser, som förefinnas. Av pastoratets fyra kyrkor är endast Hemmesdyngre från medeltiden, i vad det avser kyrkans kor. Valvet närmast intill koret är från 1400-talet och kyrkan i övrigt från 1800-talet. Södra Åby församling fick ny kyrka 1869—70. Den gamla kyrkan i Östra Torp revs 1879 och den gamla kyrkan i Lilla Isie 1857. I pastoratsmuseet finns ett herdabrev från biskop Joh. Henr. Thomander undertecknat den 18 oktober 1864 i Lund till sju församlingar i Lunds stift, nämligen Uppåkra, Bodarp, Ön-

narp, Ö. Sallerup, Svensköp, Tjörnarp och Sandby, vilka samtliga uppfört nya kyrkor. Biskopen, som antagligen ansett det för betungande att resa omkring och inviga alla dessa nybyggda kyrkor har i stället skrivit detta herdabrev till församlingarna och påbjuder att kyrkorna skola invigas på samma dag, nämligen Allhelgonadagen den 6 november. Självt ämnar han infinna sig i Uppåkra men de övriga invigdes av därtill särskilt förordnad präst, i vanliga fall häradets prost. Som vi ha sett från invigningen av Lilla Isie nya kyrka var det ej heller där stiftets biskop utan kontraktsprosten, som förrättade invigningen. Så blev säkerligen fallet de flesta gångerna under det kommande halvseket, då så många kyrkor nyuppfördes runt om i stiftet.

Från Lilla Isie kyrka har räddats den gamla fina dopfunten, dopfatet, en del av den gamla altartavlan och kungavapnet. Med den altartavla, som den nya kyrkan nu har kan det ej anses såsom någon förlust att ej den gamla altartavlan bevarats i sin helhet och uppställt i kyrkan. Däremot får det anses såsom en förlust att ej den gamla predikstolen räddats. Även om den i de sista protokollen anges som skröplig hade den säkerligen kunnat reparerats och iståndsatts. Likaså hade man önskat att de gamla apostlafigurerna å läktarens speglar hade kunnat bevarats.

Även om alltså mycket måste skrivas å förlustkontot, när det gäller raserandet av den gamla kyrkan i Lilla Isie så tror jag ändå, att det mesta måste skrivas å vinstkontot i detta fall, till skillnad mot vad som oftast varit regel. Några större och omistliga inventarier har ej församlingen ägt. Och vad sedan själva kyrkobyggnaden beträffar så framhålles gång efter annan murarnas bristfällighet. Om man låtit den gamla kyrkan stå kvar som ödekyrka, så hade det säkerligen blivit en alltför betungande börda

för församlingen, vars folkmängd minskats med mer än hälften under det sista halvsekle. När beslut fattats, att ny kyrka skulle byggas och den gamla rivas, måste det avgjort betraktas såsom vinst att den nya kyrkan uppfördes i Västra Torps by och ej på samma plats som den gamla. Något tal om att bygga kyrkan närmare Böste var det ej. Striden stod mellan Lilla Isie och Västra Torps byar. Och när det gäller själva kyrkan ha församlingsborna all anledning till tacksamhet mot dem, som hade att besluta och verkställa besluten för hundra år sedan. Även om kyrkans byggnadsstil får anses vara gotisk så är det ej "Eslövsgotik" i tegelsten. Kyrkan är som Paul Asp uttrycker det i sin bok Vemmenhögs härad "liten men prydlig". Det som Asp anser vara en brist, att kyrkan är liten måste nu anses vara en vinst. Församlingens folkmängd var, när Asp skrev sin bok, 886 och kyrkseden var i stort sett obruten. Men i våra dagar med en fortgående folkminskning i våra landsförsamlingar och i jämförelse med gångna tider svag kyrkogång är kyrkan mer än tillräckligt stor. Kyrkan är prydlig och har sedan den byggdes ytterligare förskönats och försetts med gåvor av olika slag.

När vi ser framåt är det åtskilliga förhoppningar, som vi hoppas må infrias. Hur det andliga livet kommer att gestalta sig vet ingen något. Kyrkans framtid är fördold. Hur det har varit kan man fånga något, såsom framgår av det föregående. Drag ur det andliga livet i församlingen efter 1858 kommer att tecknas i en planerad skrift om Östra Torps kyrka, då detta i likhet med det föregående är likartat i båda församlingarna.

Men hur det andliga livet kommer att gestalta sig efter 1958 är ovisst. Där få vi hålla oss till förhoppningar. Vi få hoppas, att kyrkan må fyllas med liv. I en alltmer påfrestande tillvaro få vi

hoppas, att allt fler ger sig tid att avsätta en timme under veckan för att i Herrens hus lyssna till tonen från himlen. Kyrkan är församlingens kyrka. Det gäller att hålla samman och gemenskapen kommer till uttryck i gudstjänsten. För övrigt få vi hoppas, att utflyttningen snart skall ha nått sitt slut. Även om strömmen från landsbygden ej kan vändas, få vi dock hoppas att för den befolkning, som blir kvar, det blir "en levande landsbygd" och till en levande landsbygd hör också en levande kyrka. Det är även att hoppas, att de många gäster, som Lilla Isé hyser under sommarmånaderna, må finna vägen till församlingens ljusa och vackra tempel. Slutligen är det en förhoppning, att den kärlek till kyrkan, som vi i det föregående sett så många vackra exempel på, även i framtiden skall komma till uttryck. Men först och sist är det och kommer att bli så, att den vackraste prydnaden i en kyrka är en gudstjänstfirande menighet.

Tidevary komma,
Tidevarv försvinna,
Slakten följa släktens gång.
Aldrig förstummas
Tonen från himlen
I själens glada pilgrimssång.

